

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Erica Segerlund

Bevisprövningsdilemman och snäva rekvisit i
lagen (2012:663) om ersättning på grund av
övergrepp eller försummelser i
samhällsvården av barn och unga i vissa fall
- En rättssäkerhetsstudie

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Titti Mattsson

Termin för examen: VT 2014

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställningar	8
1.3 Avgränsningar	9
1.4 Metod och teoretiskt angreppssätt	10
1.5 Material	12
1.6 Forskningsläge	14
1.7 Disposition	14
2 DEN NYA ERSÄTTNINGSLAGENS INFÖRANDE	15
2.1 Allmänt	15
2.2 Bakomliggande motiv	16
2.2.1 Ett erkännande och en ursäkt	16
2.2.2 Ekonomisk kompensation till de barn som drabbats	16
2.2.2.1 Samhällets ansvar för barn i samhällsvården	16
2.2.2.2 Preskription	17
3 HISTORISK TILLBAKABLICK PÅ SAMHÄLLETS OCH LAGSTIFTARENS SYN PÅ BARNUPPFOSTRAN UNDER 1900-TALET	18
3.1 Allmänt	18
3.2 Synen på barnuppfostran i början av 1900-talet	19
3.3 Synen på barnuppfostran från mitten av 1920-talet fram till år 1960	20
3.4 Synen på barnuppfostran mellan år 1960-1980	21
3.5 Synen på barnuppfostran från år 1980 fram till idag	22
3.6 Sammanfattning av samhällets och lagstiftarens syn på barnuppfostran under 1900-talet	23

4	VILLKOR FÖR ERSÄTTNING	25
4.1	Allmänt	25
4.2	Den nya ersättningslagen	26
4.2.1	Vad utgör ersättningsberättigad vanvård?	26
4.2.1.1	Betydelsen av dåtida samhällsvärderingar	26
4.2.1.2	Krav på en kvalificerad form av vanvård	27
4.2.2	Krav på omhändertagande	28
4.2.3	Krav på samband mellan övergrepp och samhällsvård	28
4.2.4	Avgränsning i tiden	29
5	BEVISPRÖVNING	30
5.1	Allmänt	30
5.2	Generellt om bevisbörda och beviskrav i dispositiva tvistemål	30
5.3	Bedömningen enligt den allmänna skadeståndsrätten	31
5.4	Bedömningen enligt den nya ersättningslagen	33
5.4.1	Bevisvårigheter	33
5.4.2	Två olika beviskrav	34
5.4.3	Betydelsen av stödbevisning och möjligheten till muntlig förhandling	35
5.5	Beviskraven i den nya ersättningslagen i förhållande till den allmänna skadeståndsrätten	36
6	DEN PRAKTISKA TILLÄMPNINGEN AV DEN NYA ERSÄTTNINGSLAGEN – EN INTERVJUSTUDIE	38
6.1	Allmänt	38
6.2	Villkorsprövningen	39
6.3	Bevisprövningen	41
6.4	Sammanfattning av intervjustudien	42
7	ANALYS AV DEN NYA ERSÄTTNINGSLAGEN UTIFRÅN DEN ENSKILDES KRAV PÅ RÄTTSSÄKERHET	43
7.1	Allmänt	43
7.2	Tillämpningsproblematiken vid villkorsprövningen	44
7.2.1	Samma händelse – olika bedömningar beroende på tidsandan	44
7.2.2	Inte alla placeringar omfattas	46
7.2.3	Svårt att uppnå kravet på samband mellan övergrepp och samhällsvård	47
7.2.4	Enbart händelser mellan åren 1920 och 1980	49
7.3	Bevisprövningen	50
7.3.1	Beviskravens överensstämmelse med den enskildes krav på rättssäkerhet	50
7.3.2	Bevisproblematik i förhållande till normala ersättningsrättsliga principer	51

8	AVSLUTANDE REFLEKTIONER	53
8.1	Allmänt	53
8.2	Bevissvårigheter – en illusion	53
8.3	Snäva rekvisit – ett rättssäkerhetsproblem	54
8.4	Risken att den enskilde hamnar mellan stolarna	56
8.5	Avslutande kommentar	57
	BILAGA A	58
	BILAGA B	59
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	60
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	65

Summary

In 2010, a commission, appointed by the Swedish government, found that serious neglect and abuse had been occurring within the public childcare system during the 20th century. As a result of these findings, a second commission was mandated to inquire the possibilities for restitution for all children who had experienced neglect or abuse between 1920 and 1980. The commission suggested that an economic compensation provided by the government would play an important part in the restitution process, as well as provide a public acknowledgement of the abuse that had occurred within the system. It also stated that any other claims for compensation according to the Swedish law on damages would essentially be statute-barred due to the long period of time that had passed since the occurring of these events.

The suggested economic compensation subsequently resulted in a new law coming in to force on 1 January 2013. This new law gives anyone who has been fostered and cared for within the public childcare system during 1920-1980, a right to an economic compensation of 250 000 SEK if it can be assumed that he or she had been subjected to abuse of a serious nature in connection with the care provided.

Due to the long period of time that has passed since the stated timeframe for compensation, the issue of presenting evidence proving the occurrence of abuse of a serious nature can prove difficult. Therefore, the new law does not require as much evidence in order to grant compensation as what is otherwise the norm according to the general law on damages. However, this has resulted in differences in the sifting of evidence depending on if the individual is covered by the new legislation or falls outside its scope.

In order to be granted compensation, the new law also stipulates a number of necessary conditions that have to be fulfilled in order for the individual to be granted compensation. Despite the alleviation regarding evidence, nearly half of all the applications for compensation are rejected due to the way these conditions have been formulated. Amongst other things, the varied public perception on children's upbringing during different time periods has come to play an important part in the assessment of what should be viewed as such abuse that will entitle the individual to compensation. Depending on when the abuse took place, this will result in different assessments of the same event. Moreover, the new law does not cover private placements, something that was very common during the 20th century. Finally, the new law does not cover such events that are not viewed as having a connection with the public care provided for the child, nor does it cover such events that have taken place past 1980.

On the one hand, taking all these issues into consideration, the enacting of the new law must be considered important as a public apology and an acknowledgement by the state of the neglect and abuse that so many

children were subjected to within the public childcare system during a large part of the 20th century. On the other hand, the new law can be considered problematic with regard to the sifting of evidence and the way in which the necessary conditions have been formulated. Cases, which can be viewed as identical, will therefore not be treated in the same way in regards to the actual possibility for the individual to acquire compensation. This can be questioned from a broader perspective based on the rule of law.

Sammanfattning

Den statligt tillsatta Vanvårdsutredningen konstaterade år 2010 att det under en stor del av 1900-talet förekommit många fall av allvarliga försummelser och övergrepp vid institutioner och familjehem inom den sociala barnvården. Med anledning av vad hade som presenterats tillsatte regeringen därefter Upprättelseutredningen med uppdrag att närmare utreda möjligheterna till upprättelse för de barn som utsattes för vanvård under tidsperioden 1920-1980. Upprättelseutredningen menade att det främst var samhället som bar ansvaret för den vanvård som hade ägt rum inom ramen för den sociala barnvården och att ett beviljande av en särskild statlig ersättning skulle utgöra ett viktigt led i en upprättelseprocess och ett erkännande av vad som hade hänt. Vidare anfördes att eventuella skadeståndsanspråk enligt normala ersättningsrättsliga principer i huvudsak skulle vara preskriberade till följd av den långa tidsperiod som förflutit sedan händelserna hade ägt rum varför möjligheterna för den enskilde att erhålla ersättning enligt skadeståndslagen skulle vara små.

Upprättelseutredningens förslag kom sedermera att resultera i införandet av *lagen (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall*. Denna nya ersättningslagstiftning trädde i kraft den 1 januari 2013 och ger den som varit omhändertagen för samhällsvård under perioden 1920-1980 rätt till ersättning om 250 000 kronor om det kan antas att han eller hon har utsatts för sådana övergrepp eller försummelser som är av allvarlig art i samband med vården.

Med hänsyn till risken för bevissvårigheter till följd av den många gånger långa tidsperiod som har förflutit sedan barnvården ägde rum uppställer den nya ersättningslagen inte samma krav på bevisning i jämförelse med den allmänna skadeståndsrätten. Detta resulterar emellertid i skillnader vid bevisprövningen beroende på om den enskilde omfattas av den nya ersättningslagen eller om denne faller utanför lagens tillämpningsområde.

Trots de lättnader, som således föreligger i bevishänseende, leder dock utformningen av de rekvisit som i övrigt ska vara uppfyllda till att nära hälften av alla inkomna ansökningar om ersättning får avslag. En anledning till att en så stor andel av ansökningarna leder till avslag är bland annat att den rådande samhällssynen på barnuppfostran under olika tidsperioder får betydelse för bedömningen av vad som ska anses utgöra vanvård av sådan allvarlig art som lagen kräver. Detta leder till att samma händelse kan bli föremål för olika bedömningar beroende på när i tiden denna ägde rum. Vidare tar inte lagen sikte på alla de fall av privata placeringar som länge var vanligt förekommande under 1900-talet. Slutligen omfattas inte heller sådana händelser som inte kan antas ha ett nära samband med vården av barnet eller som ägt rum senare än år 1980.

Sammantaget måste införandet av den nya ersättningslagen anses fylla en viktig funktion som ett erkännande och en ursäkt för de övergrepp och försummelser som så många barn utsattes för inom ramen för den sociala barnvården. Den problematik som kan föreligga rörande bevisprövning och lagens snävt utformade rekvisit medför dock att relevant lika fall de facto inte behandlas lika ifråga om de faktiska möjligheterna att erhålla ersättning. Denna omständighet kan ifrågasättas ur ett rättssäkerhetsperspektiv och kommer att undersökas närmare inom ramen för denna framställning.

Förord

Tack alla ni som på olika sätt har stöttat och hjälpt mig vid skrivandet av detta examensarbete!

Jag vill tacka min handledare, professor Titti Mattsson, för värdefull handledning och goda råd. Jag vill även tacka Ersättningsnämnden och riksförbundet Samhällets styvbarn för att de låtit sig intervjuas inom ramen för detta arbete.

Ett särskilt stort tack vill jag slutligen rikta till dig, pappa. Utan din uppmuntran och dina ständiga hejarop under dessa fem år hade det nog aldrig gått vägen! Det här gjorde vi bra!

Lund, maj 2014

Erica Segerlund

Förkortningar

Bet.	Betänkande
BrB	Brottsbalk (1962:700)
Dir.	Kommittédirektiv
FB	Föräldrabalk (1949:381)
FN	Förenta Nationerna
HD	Högsta domstolen
Kungl. Maj:ts	Kungliga Majestäts
LU	Lagutskottet
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt juridiskt arkiv
PreskL	Preskriptionslag (1981:130)
Prop.	Proposition
SkL	Skadeståndslag (1972:207)
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvD	Svenska Dagbladet
SvJT	Svensk juristtidning
SVT	Sveriges television

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Minst 250 000 barn placerades mellan åren 1920-1980 i fosterhem och på barnhem i Sverige.¹ I november år 2005 sände SVT dokumentären ”*Stulen barndom*” där sex personer berättade om hur de på olika sätt hade farit illa under sin tid som placerade på barnhem. Med anledning av den debatt som följde beslöt regeringen samma år att tillsätta en statlig utredning om vanvård i den sociala barnvården.²

Vanvårdsutredningen överlämnade år 2010 sitt delbetänkande³ i vilket det konstaterades att det förekommit allvarliga försummelser och övergrepp vid institutioner och familjehem inom den sociala barnvården. Detta ledde till att regeringen tillsatte Upprättelseutredningen⁴ med uppgift att utreda möjligheterna till upprättelse för de fosterhemsplacerade barn som utsatts för vanvård mellan åren 1920-1980.⁵ Utredningens förslag kom sedermera att resultera i *lagen (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall*.⁶ Denna lag trädde i kraft den 1 januari 2013 och ger den som varit omhändertagen för samhällsvård under perioden 1920-1980 rätt till ersättning om 250 000 kronor om det kan antas att han eller hon har utsatts för sådana övergrepp eller försummelser som är av allvarlig art i samband med vården.⁷

Den nya ersättningslagen uppställer, till följd av att vanvården ofta har ägt rum långt tillbaka i tiden och de bevisvårigheter som därigenom kan föreligga, inte samma krav på bevisning i jämförelse med allmänna ersättningsrättsliga principer. Detta kan resultera i skillnader vad avser möjligheten att erhålla ersättning beroende på om den enskilde omfattas av den nya ersättningslagen eller om denne faller utanför lagens tillämpningsområde.⁸

Ersättningsnämnden har per den 31 mars 2014 fått in 3 870 ansökningar om ersättning varav nämnden fattat beslut i 1 650 ärenden. Ersättning har beviljats i 857 ärenden. Samtidigt har 793 sökande fått avslag, vilket motsvarar cirka 48 procent av de inkomna ansökningarna.⁹ Den nya

---

¹ Svenska Dagbladet.

² SOU 2009:99 s. 42 f.

³ SOU 2009:99 *Vanvård i social barnvård under 1900-talet*.

⁴ SOU 2011:9 *Barnen som samhället svek – åtgärder med anledning av övergrepp och försummelser i samhällsvården*.

⁵ SOU 2011:9 s. 39.

⁶ Förkortas fortsättningsvis *den nya ersättningslagen* i den löpande framställningen.

⁷ 1-2 §§ lag (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall.

⁸ Prop. 2011/12:160 s. 15 ff.

⁹ Ersättningsnämndens hemsida.

ersättningslagen har, trots de lättnader i bevishänseende som föreligger, resulterat i att en stor andel av ansökningarna om ersättning avslås. En anledning till att en så stor andel av ansökningarna leder till avslag är bland annat att den vid olika tidpunkter allmänt rådande synen på barnuppfostran, aga och andra typer av fysisk bestraffning får en stor betydelse för den definition av vanvård som ska anses berättiga till ersättning. Det sätt på vilket definitionen har utformats leder i sin tur till att övergrepp och försummelse bedöms olika beroende på när händelserna ägde rum.

Sammantaget kan utformningen av den nya ersättningslagen således resultera i att relevant lika fall de facto inte behandlas lika ifråga om de faktiska möjligheterna för vanvårdade att erhålla ersättning. Den problematik som kan föreligga rörande bevisprövning och lagens snäva rekvisit kan härigenom anses utgöra ett problem ur ett rättssäkerhetsperspektiv och kommer att undersökas närmare inom ramen för denna framställning.

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsens övergripande syfte är att analysera rättssäkerheten i den nya ersättningslagen med utgångspunkt i bevisprövningen samt i hur lagens rekvisit är formulerade.

Utifrån detta syfte redogörs för några av de huvudsakliga motiven bakom den nyinförda lagstiftningen, de krav som uppställs för att vara ersättningsberättigad samt hur dessa krav sedermera har kommit att tillämpas i praktiken. Samhällets och lagstiftningens syn på barnuppfostran under 1900-talet belyses i form av en generell beskrivning. Vidare redovisas hur den allmänna synen på hur barn bör behandlas har förändrats från seklets början fram till idag. Detta syftar till att skapa en vidare förståelse för bakgrunden till och utformningen av den nya ersättningslagstiftningen samt till att ge en förståelse för en del av den tillämpningsproblematik som lagens villkorsprövning kan ge upphov till. Vidare redogörs för de krav på bevisning som uppställs i den allmänna skadeståndsrätten samt för hur bevisprövningen ser ut i den nya ersättningslagen för att, i enlighet med uppsatsens övergripande syfte, analysera den nya lagen utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv.

Utifrån uppsatsens syfte kommer följande frågeställningar att besvaras:

- Vilka bakomliggande motiv ligger huvudsakligen till grund för den nya ersättningslagstiftningen?
- Hur har synen på barnuppfostran sett ut under 1900-talet?

- Vilka förutsättningar måste vara uppfyllda för att erhålla ersättning enligt den nya ersättningslagen?
- Hur är kraven på bevisning formulerade enligt den allmänna skadeståndsrätten och hur ser bevisprövningen ut i den nya ersättningslagen?
- Hur tillämpas ersättningslagens rekvisit i praktiken?
- Tillgodoses den enskildes krav på rättssäkerhet med utgångspunkt i bevisprövningen samt i hur lagens rekvisit är formulerade?

1.3 Avgränsningar

Vissa avgränsningar har gjorts utifrån uppsatsens syfte. Beskrivningen av den nya ersättningslagstiftningen kommer huvudsakligen att inrikta sig på bevisprövningen samt på de villkor som måste vara uppfyllda för att ersättning ska beviljas. Därmed bereds grund för en granskning av den nya lagstiftningen utifrån den enskildes krav på rättssäkerhet. Förfarandet och den särskilda nämnd, som har inrättats för att pröva de inkomna ansökningarna om ersättning, kommer därför inte att beröras.

Ifråga om den nya ersättningslagens bakomliggande motiv redogörs främst för de huvudsakliga motiven bakom införandet av ekonomisk ersättning åt tidigare vanvårdade. Uppsatsen innehåller således inte någon beskrivning av förslag på andra åtgärder i upprättelseprocessen då detta inte har bedömts som relevant för en granskning av den nya lagen utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv.

Den historiska redogörelsen för samhällets och lagstiftningens syn på barnuppfostran under 1900-talet är enbart översiktlig då syftet med uppsatsen inte är att göra någon rättshistorisk skildring utan att förse läsaren med en förståelse för hur rekvisiten utformats i den nya ersättningslagen. Ifråga om den sociala barnvårdens historia kommer tyngdpunkten därför att ligga på att lyfta fram hur allmänhetens syn på barnuppfostran har sett ut vid olika tidpunkter för att därigenom åskådliggöra hur uppfattningen om hur barn bör behandlas har förändrats fram till idag. Fokus kommer även främst att ligga på den allmänna attityden till fysisk bestraffning då det var denna form av aga som länge stod i centrum i såväl lagstiftningssammanhang som i den samhälleliga debatten. Allmänhetens inställning till kroppslig aga vid olika tidsperioder belyser på ett tydligt sätt hur synen på barnuppfostran har utvecklats under 1900-talet.

Utifrån uppsatsens övergripande syfte och till följd av utrymmesskäl kommer eventuella skillnader mellan flickor och pojkar ifråga om

bestraffningsmetoder och utsatthet däremot inte att beröras. Uppsatsen innehåller inte heller i övriga delar något genusperspektiv. Att utifrån ett genusperspektiv närmare granska hur den allmänna synen på barnuppfostran har förändrats under 1900-talet skulle emellertid vara intressant inom ramen för ett framtida examensarbete.

Vad gäller beskrivningen av de krav på bevisning som i allmänhet måste vara uppfyllda för att skadestånd ska utgå avses endast bedömningen vid utomobligatoriska skadeståndsanspråk enligt skadeståndslagen. Någon redogörelse för övrig speciallagstiftning på skadeståndsrättens område kommer således inte att göras inom ramen för denna framställning. På grund av utrymmesskäl är beskrivningen av den skadeståndsrättsliga regleringen endast översiktlig och syftar till att lyfta fram huvuddragen hos de bestämmelser, som kan anses utgöra normala ersättningsrättsliga principer. I granskningen av den nya ersättningslagen kommer dessa bestämmelser inte att diskuteras på något mer ingående sätt utifrån den enskildes krav på rättssäkerhet. Istället kommer bestämmelserna att bli föremål för en begränsad jämförelse med bevisprövningen enligt den nya ersättningslagen med utgångspunkt i den bevisproblematik som kan uppkomma till följd av den nya lagens avsteg från normala ersättningsrättsliga principer. Detta förhållande kommer även att utgöra underlag för en diskussion rörande risken för att den enskilde därigenom hamnar mellan stolarna och inte kan tillerkännas ersättning varken enligt den nya ersättningslagen eller enligt den allmänna skadeståndsrätten. Redovisningen av de skadeståndsrättsliga reglerna fyller emellertid en viktig funktion i detta arbete då det ger läsaren en vidare förståelse för hur bevisprövningen i den nya ersättningslagen kommit att utformas samt för den debatt som i övrigt förs kring den nya lagens formulering.

I uppsatsen begränsas redovisningen till den enskildes möjligheter till ersättning enligt den nya ersättningslagen. Uppsatsen gör därmed inte anspråk på att innehålla någon heltäckande redogörelse för vilka andra möjligheter det kan finnas till ersättning ex gratia eller med stöd av annan lagstiftning, exempelvis brottsskadeersättning.

1.4 Metod och teoretiskt angreppssätt

I arbetet med denna uppsats har främst den rättsdogmatiska metoden använts för att besvara frågeställningarna vilket innebär att förarbeten, rättspraxis och doktrin genomgående har använts som källor i uppsatsen.¹⁰

Bert Lehrberg har anfört att rättsdogmatikern, i syfte att bättre förstå rättsreglernas funktion, vid behov även söker kunskap om den verklighet där reglerna fungerar.¹¹ Genom olika empiriska studier kan kunskap erhållas

---

¹⁰ Peczenik s. 249; Dahlman s. 23 f.

¹¹ Lehrberg s. 204.

bland annat om hur rättsregler faktisk används och vilka effekter de kan antas ha.¹² Även Claes Sandgren har framhållit att rättsvetenskapen även bör arbeta med annat material än de traditionella rättskällorna i syfte att finna metoder som förbättrar den juridiska argumentationen. Han menar att det därför inte finns något som hindrar att empiriskt material förs in i en analys av gällande rätt utan att detta tvärtom är önskvärt då analysen därigenom kan förbättras, exempelvis genom att den får ett solidare verklighetsunderlag.¹³ Vid undersökningen av hur den nya ersättningslagen har kommit att tillämpas i praktiken har därför en empirisk metod använts. Uppsatsen grundar sig i denna del huvudsakligen på empiriskt material i form av intervjuer med representanter för Ersättningsnämnden samt för riksförbundet Samhällets styvbarn.

Den rättsdogmatiska metoden handlar huvudsakligen om att besvara frågan om vad som utgör gällande rätt.¹⁴ Vissa avsteg den traditionella rättsdogmatiska metoden görs dock genom en historisk tillbakablick på hur synen på barnuppfostran har sett ut vid olika tidpunkter samt genom att lyfta fram några den nya ersättningslagstiftningens bakomliggande motiv. Avsteg från denna juridiska metod görs även vid granskningen av den nya ersättningslagen utifrån den enskildes krav på rättssäkerhet samt risken för att den enskilde hamnar mellan stolarna till följd av den nuvarande regleringen. Underlaget har visserligen varit detsamma som vid redogörelsen av uppsatsens övriga delar. Genom att gå bakom texten har emellertid en uttolkarorienterad tolkningsstrategi använts vilken i första hand relaterar texten till uttolkaren själv. En sådan intuitiv eller fri textanalys innebär att materialet tolkas utifrån uttolkarens egen förståelse och vad uttolkaren anser att materialet haft för innebörd.¹⁵

Genom att redogöra för samhällets och lagstiftningens syn på barnuppfostran under 1900-talet ges läsaren kunskap om hur denna syn har förändrats från seklets början fram till idag. I denna del intas ett historiskt perspektiv i syfte att skapa en större förståelse för hur den nya ersättningslagen har utformats. Det skapas också en förståelse för en del av den tillämpningsproblematik som denna kan ge upphov till.

Granskningen av den nya ersättningslagen kommer att ske utifrån ett *rättssäkerhetsperspektiv*. Begreppet rättssäkerhet saknar given innebörd men innefattar i denna framställning ett krav på likhet inför lagen och att lika fall ska behandlas lika. Principen om likabehandling kan ges betydelse i såväl formellt som materiellt hänseende.¹⁶ I denna uppsats kommer granskningen att ske utifrån den enskildes krav på materiell likabehandling. Den materiella likabehandlingen lägger vikt vid vad som ska anses utgöra relevant lika fall och sådan uppnås genom att resultatet av likabehandlingen

---

¹² Sandgren, 1995, s. 1035 ff.

¹³ Sandgren, 2004, s. 308 f.

¹⁴ Sandgren, 2005, s. 649.

¹⁵ Bergström och Boréus s. 30 ff.

¹⁶ Diesen, Lernestedt, Lindholm och Pettersson s. 35, 40.

blir materiellt rättvist.¹⁷ Vidare kommer rättssäkerhetsbegreppet i denna framställning även att definieras som att ”de garantier som finns för att de rättigheter och skyldigheter som lagstiftningen ger medborgarna också motsvaras av den praktiska tillämpningen”¹⁸. Detta innefattar således de faktiska möjligheterna att i ett enskilt fall nå ett rättvist resultat och kan därigenom även anses anknyta till principen om materiell likabehandling.¹⁹

Slutligen är granskningen av den nya lagstiftningen utifrån den enskildes krav på rättssäkerhet delvis av rättspolitisk karaktär då den bland annat innehåller reflektioner kring bevisprövningen, rekvisitens snäva utformning samt de avsteg som görs från normala ersättningsrättsliga principer. Vidare diskuteras risken för att den enskilde till följd av dagens reglering riskerar att hamna mellan stolarna.

1.5 Material

Förutom lagtext utgör förarbeten en stor del av underlaget för denna framställning. Av förarbetena till den nya ersättningslagen får man en närmare inblick i de syften och motiv som haft betydelse för lagens genomförande. Vidare får man kunskap om dess utformning och den bevis- och villkorsprövning som ska göras i samband med bedömningen av om den enskilde ska tillerkännas ersättning. I förarbetena återfinns även resonemang kring den eventuella tillämpningsproblematik som kan uppstå till följd av lagens utformning.

Avsaknaden av doktrin rörande den nya ersättningslagen beror mycket på den korta tid som förflutit sedan lagens ikraftträdande den 1 januari 2013. Vidare löper inte tidsfristen för att ansöka om ersättning ut förrän den 31 december 2014, varför någon grundlig utvärdering ifråga om lagens utformning och de konsekvenser som den gett upphov till, ännu inte kan genomföras. Med anledning av detta utgörs en stor del av underlaget till framställningen av den nya ersättningslagen av dess förarbeten då det huvudsakligen är från dessa källor som närmare information kan erhållas om lagens bakomliggande motiv och utformning.

Antalet artiklar i ämnet är också relativt begränsat. Avseende artiklar som hämtas från media måste trovärdigheten noga värderas vilket därigenom kan anses begränsa urvalet ytterligare. Förutom juridiska tidskrifter har därför de artiklar, som har valts, hämtats från *Svenska Dagbladet*, som är en av landets största dagstidningar, för att på så sätt garantera en viss kvalitet och kunskapsförankring hos artikelförfattarna. Vidare har en skrivelse adresserad till socialutskottet samt barn- och äldreminister Maria Larsson använts i syfte att framhäva några av de åsikter som framförts i den

---

¹⁷ Dahlman s. 84; Diesen, Lernestedt, Lindholm och Pettersson s. 45.

¹⁸ Prop. 1984/85:32 s. 36.

¹⁹ Zila s. 286.

pågående debatten. Skrivelsen har bedömts som tillförlitlig då den undertecknats av ett stort antal experter på området och därigenom redogör för åsikter av yrkesverksamma aktörer. Denna kan därmed anses bidra till att ytterligare belysa och skapa förståelse för ämnets komplexitet.

Då doktrinen i ämnet således, av naturliga skäl, är relativt begränsad samt i syfte att få en mer praktisk synvinkel på lagen och dess utformning, har intervjuer använts vid redovisningen av hur den nya ersättningslagen har kommit att tillämpas i praktiken. Intervjuerna syftar dock även till att ge ett annat perspektiv på den nya lagen vid sidan av den bild man får genom dess lagtext och förarbeten. Intervjuer har därför genomförts med dels Ersättningsnämnden i egenskap av beslutsfattare, dels riksförbundet Samhällets styvbarn i egenskap av företrädare för den enskilde. Valet av intervjupersoner innebär att olika utgångspunkter ifråga om lagens utformning kommer till uttryck. Detta bidrar i sin tur till att det underlag som framställningen av lagens praktiska tillämpning bygger på, också kan anses spegla hur verkligheten de facto förhåller sig. Då tillförlitligheten hos dessa källor vidare bedöms som hög, kan dessa även på ett bra sätt anses komplettera bristen på övrig doktrin i detta avseende. Tillvägagångssättet vid genomförandet av dessa intervjuer kommer att redovisas närmare i avsnitt sex.

Doktrin har emellertid kommit utgöra en stor del av det underlag som använts vid den historiska beskrivningen av samhällets och lagstiftningens syn på barnuppfostran under 1900-talet. Här har emellertid sådan litteratur valts som har skrivits av författare med viss tyngd i sammanhanget samt där de källor som respektive författare använt i sin tur kan anses tillförlitliga. Vid sidan av doktrin har dock förarbeten ansetts relevanta även i denna del av framställningen då förarbetsuttalanden kan ge kunskap om sådana förändrade attityder i samhället som kan anses ha föregått olika lagändringar. Dessa får därför betydelse för redovisningen av hur den rådande uppfattningen om hur barn bör behandlas sett ut vid olika tidpunkter under 1900-talet samt hur denna har kommit att förändras och utvecklas.

De källor som hämtats från Internet är relativt få och utgörs främst av hemsidor tillhörande myndigheter och en av landets största dagstidningar varför deras innehåll har bedömts som säkert att använda sig av. Ifråga om information rörande hur många ärenden Ersättningsnämnden beviljat respektive avslagit den enskildes ansökan om ersättning, kan Internet emellertid vara att föredra framför tryckta källor då Internet i högre utsträckning kan anses tillhandahålla mer aktuella uppgifter. Internet kan därmed anses utgöra en mer trovärdig källa i detta avseende.

1.6 Forskningsläge

Den samhälleliga debatten kring den nya ersättningslagen och dess utformning har alltsedan dess ikraftträdande varit intensiv. Den har bland annat blivit föremål för ett antal tidningsartiklar och reportageserier samt utsatts för kritik av experter genom skrivelser till socialutskottet och barn- och äldreministern, Maria Larsson. Vidare har professor och f.d. justitierådet Bertil Bengtsson i sin artikel *"Problem kring en ersättningslagstiftning"*²⁰ diskuterat några av de problem som kan uppkomma vid en lagstiftning av detta slag. Under höstterminen 2013 skrev även en student på juridiska fakulteten vid Lunds universitet, Rebecca Toresson, sitt examensarbete *"Den särskilda statliga ersättningen för vanvård i den sociala barnvården – från utredning till ersättning"* under handledning av professor Titti Mattsson. I sitt arbete granskade och utvärderade hon ersättningsbeslutens lagenlighet genom att jämföra lag och praxis, om ersättningsprocessen fungerar som den var tänkt samt vilka för- och nackdelar det finns med den ersättningsform som valts. Jag anser därför att min granskning av lagens utformning utifrån den enskildes krav på rättssäkerhet kan bidra med ytterligare en infallsvinkel på ett dagsaktuellt ämne inom vilket forskningen fortfarande är relativt begränsad och där rättssäkerhetsaspekten är en central fråga att belysa.

1.7 Disposition

I avsnitt två inleds framställningen med en översiktlig redogörelse för motiven bakom den nya ersättningslagens införande vilket följs av en historisk tillbakablick på hur synen på samhällets och lagstiftarens syn på barnuppfostran utvecklats 1900-talet i avsnitt tre. Syftet med detta avsnitt är att därigenom ge läsaren en bakgrundsförståelse att bära med sig inför den fortsatta framställningen. I avsnitt fyra behandlas de villkor som den nya ersättningslagen ställer upp för att den enskilde ska beviljas ersättning. Avsnitt fem kommer därefter att översiktligt redovisa de krav på bevisning som uppställs inom den allmänna skadeståndsrätten samt därefter undersöka hur bevisprövningen ser ut i den nya lagstiftningen. I avsnitt sex följer intervjuer med såväl beslutsfattare i Ersättningsnämnden som företrädare för den enskilde i syfte att undersöka hur den nya lagen kommit att tillämpas i praktiken. Avsikten med avsnitt fyra, fem och sex är att ge läsaren ett underlag inför den analys av den nya ersättningslagen som sedermera följer i avsnitt sju, där en granskning sker av lagens utformning utifrån den enskildes krav på materiell rättssäkerhet. I avsnitt åtta reflekteras avslutningsvis kring den nya ersättningslagstiftningen utifrån uppsatsens övergripande syfte.

---

²⁰ Se SvJT 2013 s. 289.

2 Den nya ersättningslagens införande

2.1 Allmänt

Lagen (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall trädde i kraft den 1 januari 2013. Enligt denna lagstiftning berättigas den som varit omhändertagen för samhällsvård under perioden 1920-1980 rätt till ersättning om 250 000 kronor om det kan antas att han eller hon har utsatts för sådana övergrepp eller försummelser som är av allvarlig art i samband med vården.²¹

Den nya ersättningslagstiftningen innebär ett införande av en särskild statlig ersättning vid sidan av den allmänna skadeståndsrätten. Tidigare har sådan ersättning bland annat utgått till de som blev tvångssteriliserade till följd av dåtida gällande steriliseringslagar.²² Den nya ersättningslagen kan även jämföras med statens möjlighet att bevilja ersättning *ex gratia*.²³ Denna typ av ersättning tar sikte på situationer när den enskilde blivit lidande till följd av rättsläget men där någon ersättningsskyldighet kan inte anses följa av gällande rätt.²⁴ Vid prövningen av om ersättning *ex gratia* ska utgå i ett visst fall ha hänsyn ibland tagits till att fel har begåtts i en situation där det allmänna spelat en viss roll men där den enskilde inte har kunnat åberopa felet som grund för ett skadeståndsanspråk.²⁵ Ersättning *ex gratia* har bland annat beviljats neurosedynskadade samt de som blev HIV-smittade inom den allmänna hälso- och sjukvården.²⁶ Sammantaget finns det således flera exempel på när staten tidigare har beslutat om särskilda ersättningar då starka billighetsskäl har ansetts motivera ett frångående av vad som i övrigt stadgas enligt gällande rätt.²⁷

Nedan följer en beskrivning av den nya ersättningslagens bakomliggande motiv. Detta syftar till att skapa en förståelse för den nya ersättningslagens införande samt för de tankegångar som kan anses ha påverkat lagens utformning och de krav som ska vara uppfyllda för att den enskilde ska erhålla ersättning.

---

²¹ 1-2 §§ lag (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall.

²² Se lag (1999:332) om ersättning till steriliserade i vissa fall.

²³ Ersättning ”av nåd”.

²⁴ SOU 2011:9 s. 85 ff.

²⁵ Bengtsson, 2009, s. 325 f.

²⁶ SOU 2011:9 s. 95 ff.

²⁷ Bengtsson, 2009, s. 325 f.

2.2 Bakomliggande motiv

2.2.1 Ett erkännande och en ursäkt

Den av regeringen tillsatta Upprättelseutredningen menade att det är viktigt att de som utsatts för vanvård och övergrepp under sin tid som placerade inom den sociala barnvården känner att en upprättelseprocess innehåller ett uppriktigt erkännande och en allvarligt menad ursäkt. Vidare anförde utredningen att det i första hand är samhället som ska bära ansvaret för den vanvård som dessa barn har utsatts för, oavsett om vanvården ifråga i efterhand får anses bero på myndigheters eller enskilda personers handlande. Med anledning av samhällets ansvar menade utredningen att det därför främst är statens och lagstiftarens skyldighet att överse formerna för en sådan upprättelseprocess i egenskap av representanter för samhället i stort.²⁸

En officiell upprättelseceremoni hölls den 21 november 2011 i Stockholms stadshus i syfte att bereda de drabbade en ursäkt å samhällets vägnar från högsta politiska nivå. Denna ceremoni syftade även till att utgöra ett erkännande av att samhället brustit i sitt ansvar gentemot de barn som utsatts för vanvård inom ramen för den sociala barnvården vilket tidigare inte hade uppmärksammats i någon större utsträckning. För att ytterligare betona den breda uppslutningen bakom den ursäkt som framfördes närvarade, förutom personer som utsatts för sådan vanvård, bland annat representanter från regering och samtliga riksdagspartier samt företrädare för landets kommuner, landsting och myndigheter.²⁹

2.2.2 Ekonomisk kompensation till de barn som drabbats

2.2.2.1 Samhällets ansvar för barn i samhällsvården

De som tidigare vanvårdats framställde även krav på, förutom krav på en officiell ursäkt, att staten dessutom skulle utge någon form av ekonomisk ersättning. Detta eftersom övergreppen hade ägt rum under omständigheter där samhället hade ett ansvar för att skydda och tillförsäkra omhändertagna barn en bra uppväxt.³⁰ Upprättelseutredningen uttalade också att det viktigaste skälet till att de som hade drabbats borde gottgöras ekonomiskt var att: ”samhället har ett särskilt ansvar för barn som omhändertagits mot

---

²⁸ SOU 2011:9 s. 16.

²⁹ Regeringens hemsida.

³⁰ Prop. 2011/12:160 s. 11.

föräldrarnas vilja eller som föräldrarna anförtrott i samhällets vård för att barnet skulle få det bättre”.³¹ Ett beviljande av en särskild ersättning menade man skulle ses som ytterligare ett erkännande av det som hänt och därmed utgöra ytterligare ett viktigt led i upprättelseprocessen. Ett flertal av de drabbade uttalade även att det skulle kännas som att samhället än en gång svek dem om de inte skulle anses ha rätt till någon ekonomisk kompensation för vad de utsatts för. En utebliven rätt till ersättning menade man skulle upplevas som att staten fortfarande inte var villig att fullt ut erkänna och påta sig ett ansvar för de övergrepp som så många barn blev utsatta för under tiden som omhändertagna och placerade inom den sociala barnvården.³²

2.2.2.2 Preskription

I arbetet med att undersöka möjligheterna att bereda ekonomisk kompensation till de tidigare vanvårdade gick Upprättelseutredningen igenom den allmänna skadeståndsrätten för att ta reda på om dessa regler skulle kunna berättiga den enskilde till skadestånd. Utredningen drog emellertid slutsatsen att de flesta fallen rörande vanvård inom den sociala barnvården hade ägt rum för så pass länge sedan att eventuella skadeståndsanspråk enligt normala ersättningsrättsliga principer i huvudsak skulle vara preskriberade.³³

I regeringens direktiv för Upprättelseutredningens uppdrag angavs att de olika förslagen på upprättelseåtgärder enbart skulle omfatta tidsperioden 1920-1980.³⁴ Som motivering för denna första avgränsning av möjligheterna för tidigare vanvårdade att tillerkännas ersättning enligt den nya lagstiftningen anfördes att i princip alla brott som ägt rum före år 1980 skulle vara preskriberade enligt rådande preskriptionsfrister. Vidare framhölls att den sociala barnvården genomgått stora förändringar under de senaste 35 åren. Med anledning därav menade regeringen att det rimligen kan antas att sådana övergrepp eller försummelse, som skulle omfattas av den nya ersättningslagen, inte längre äger rum i samma omfattning som under den tid som föregick år 1980.³⁵

---

³¹ SOU 2011:9 s. 18.

³² SOU 2011:9 s. 18 f.

³³ SOU 2011:9 s. 18.

³⁴ Dir. 2010:15 s. 3.

³⁵ Prop. 2011/12:160 s. 15.

3 Historisk tillbakablick på samhällets och lagstiftarens syn på barnuppfostran under 1900-talet

3.1 Allmänt

Ovan har redogjorts för de bakomliggande motiv som huvudsakligen kan anses ha legat till grund för den nya ersättningslagens införande och som har påverkat lagens utformning. I detta avsnitt följer en historisk tillbakablick på hur samhällets och lagstiftarens syn på barnuppfostran sett ut vid olika tidpunkter under 1900-talet. Hur denna syn gradvis har kommit att förändrats från seklets början fram till idag får, till följd av hur lagen har utformats, avgörande betydelse vid bedömningen av vad som ska anses utgöra ersättningsberättigad vanvård då hänsyn ska tas till dåtida samhällsvärderingar vid tiden för när händelserna ägde rum (avsnitt fyra). Indelningen i de olika tidsperioderna nedan följer huvudsakligen ikraftträdandet av de lagbestämmelser som kan anses spegla den vid olika tidpunkter rådande uppfattningen om barnuppfostran inom såväl den sociala barnvården som i det privata hemmet.

Aga ansågs länge vara en normal och självklar del av ett barns uppfostran. I äldre rätt fanns det till och med lagstadganden som föreskrev att en förälder i vissa fall kunde vara skyldig att slå sitt barn.³⁶ Ett uttryck för att barnaga uppfattades som något fullt legitimt även långt in på 1900-talet var den svenska skolstadgan som fram till år 1957 innehöll en bestämmelse om att tillgripandet av aga skulle ske med ”kärleksfullt ansvar och med rättelse efter den felandes ålder och egenart”.³⁷ Successivt kom emellertid lagstiftningens och allmänhetens syn på barnaga som uppfostringsmetod att förändras från att se agan som ett pedagogiskt verktyg till att betrakta den som en kriminell handling.³⁸

---

³⁶ Prop. 2002/03:53 s. 34. Se även exempelvis 5 kap 1 § i 1864 års strafflag (i dess lydelse fram till år 1902).

³⁷ SOU 2001:18 s. 21.

³⁸ Bergenlöv s. 145.

3.2 Synen på barnuppfostran i början av 1900-talet

I slutet av 1800-talet hade uppfostrings- och behandlingstanken börjat slå igenom rörande synen på unga. År 1902 stiftades de första lagarna som specifikt tog sikte på regleringen av den sociala barnvården.³⁹ Syftet var bland annat att förbättra tillsynen över uppfostringsmetoderna inom varje kommun.⁴⁰ För denna uppgift inrättades kommunala barnvårdsnämnder som vid eventuella brister i ett barns uppfostran skulle ingripa och vidta olika åtgärder. Som ett led i barnets uppfostran kunde nämnden bland annat tillgripa aga. Rätten för nämnden att utöva sådan ”ändamålsenlig” aga preciserades inte närmare i lagen vad gällde agans art och omfattning. En bedömning fick istället göras i varje enskilt fall utifrån barnets fysiska utveckling, motståndskraft och karaktär.⁴¹

I början av 1900-talet var den rådande uppfattningen att samhället var skyldigt att låta barnet vid behov åtnjuta förmånen av vård och uppfostran i samhällets regi.⁴² Föräldrar, som på olika sätt försummade sitt barn, kunde därför fräntas vårdnaden om barnet. I dessa fall tvångsomhändertogs och placerades barnet i fosterhem eller på barnhem.⁴³ Vidare kunde barn som barnvårdsnämnden på olika sätt bedömde som *vanartade* placeras i särskilda skyddshem för s.k. *skyddsuppfostran*. I praktiken kom dock dessa uppfostringsanstalter i stora delar att tillämpa den ordning som sedan länge funnits i fängelser och arbetsanstalter där våld var vanligt förekommande som en form av disciplinåtgärd. Ändamålet bakom sådana tvångsuppfostringsmetoder var att den unge skulle inges den ”gudsfruktan och arbetsduglighet”⁴⁴ som skulle förhindra olika typer av asociala beteenden senare i livet.⁴⁵

Aga ansågs generellt även vid sidan av den offentliga barnvården vara ett normalt och självklart sätt att uppfostra sina barn på. I *1920 års lag om barn i äktenskap* stadgades bland annat att föräldrarna hade rätt att tukta barnet om det ansågs nödvändigt för dess uppfostran förutsatt att det var lämpligt med hänsyn till dess ålder och övriga omständigheter.⁴⁶ Först i samband med FB:s ikraftträdande år 1950 kom denna bestämmelse att strykas ur lagtexten.⁴⁷

---

³⁹ Kumlien s. 49.

⁴⁰ Bet. II s. 31, 54-55, 65.

⁴¹ 7 § lag (1902:67) angående uppfostran åt vanartade och i sedligt afseende försummade barn.

⁴² SOU 1974:7 s. 39.

⁴³ Kumlien s. 54.

⁴⁴ Bet. II s. 97.

⁴⁵ Kumlien s. 55 ff.

⁴⁶ 4 § lag (1920:407) om barn i äktenskap.

⁴⁷ Lag (1949:382) om införande av föräldralken.

3.3 Synen på barnuppfostran från mitten av 1920-talet fram till år 1960

Barnavårdsnämndernas lagstadgade rätt att aga barn kvarstod sedermera även i 1924 års lag om *samhällets barnavård*. Denna lagstiftning kom också huvudsakligen att präglas av en uppfostringsideologi som var auktoritär, kristlig och arbetsmoralisk.⁴⁸ På 1930-talet kom dock en rad sociala reformer att genomföras. Samtidigt började även synen på barnuppfostran sakta att förändras och resonemang började på allvar föras där fokus låg på barnet och dess behov. Många av de sociala reformerna syftade bland annat till att barn så långt möjligt skulle kunna stanna i det biologiska hemmet.⁴⁹ Barn under 18 år som ansågs ”vara så vanartat, att särskilda uppfostringsåtgärder krävas för dess tillrättaförande”⁵⁰ skulle dock fortfarande bli föremål för lämplig åtgärd från Barnavårdsnämnden. Detta innebar i de flesta fall att barnet placerades i skyddshem eller på en allmän uppfostringsanstalt.⁵¹

I skyddshemsstadgan från år 1937 föreskrevs att bland annat aga och isolering var tillåtet som tillrättavisningsmetoder i de särskilda skyddshemmen. Aga var dock en åtgärd som endast fick vidtas i sista hand och den fick exempelvis inte skada den unges hälsa. Även om aga eller isolering i uppfostringssyfte inte var förbjudet fanns det således en mängd restriktioner som reglerade dessa typer av bestraffningar.⁵²

Barnavårdsnämndernas rätt att aga barn försvann ur lagtexten först efter en omarbetning av 1924 års lag i början på 1940-talet. Aga avskaffades också år 1946 på de särskilda skyddshemmen, eller *ungdomsvårdsskolorna* som de sedermera kom att kallas.⁵³ Isolering och andra inskränkningar av friheter och förmåner som tillrättavisningsmedel kvarstod dock.⁵⁴ Socialstyrelsen, som sedan år 1945 hade varit tillsynsmyndighet för barnhemmen, anförde år 1948 i sina anvisningar att kroppslig bestraffning allvarligt kunde skada barnet och därför skulle vara strängt förbjudet. Även andra bestraffningsmetoder som medförde risk att skada barnets psykiska hälsa förbjöds.⁵⁵ Andra bestämmelser om aga i samhällets regi kom emellertid att kvarstå till slutet av 1950-talet då riksdagen utfärdade ett förbud mot skolaga.⁵⁶

Den förändrade allmänna synen på hur barn bör behandlas resulterade även i att diskussioner började föras i slutet på 1940-talet om ett införande av ett

---

⁴⁸ Hamreby s. 54.

⁴⁹ SOU 2009:99 s. 54 ff.

⁵⁰ 22 § c) lag (1924: 361) om samhällets barnavård.

⁵¹ 35 § lag (1924:361) om samhällets barnavård.

⁵² 20 § Kungl. Maj:ts Stadga (1937:860) för skyddshemmen.

⁵³ SOU 2009:99 s. 100.

⁵⁴ 20 § Kungl. Maj:ts Stadga (1946:582) för skolor tillhörande barn- och ungdomsvården.

⁵⁵ Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor nr. 49, Kungl. Socialstyrelsen, 1948, s. 10.

⁵⁶ Hamreby s. 53.

agaförbud också i hemmet. I samband med införandet av den nya FB år 1950 hade det bland annat i förarbetena anförts att kroppsaga borde undvikas.⁵⁷ I FB fastslogs dock att föräldrarna även fortsättningsvis skulle ha rätt att använda de uppfostringsmetoder som ”med hänsyn till barnets ålder och övriga omständigheter fick anses lämpliga”.⁵⁸ Det ansågs inte heller möjligt att ”helt och hållet undanrycka den rättsliga grundvalen för en av föräldrarna utövad kroppsaga samt likställa sådan kroppsaga med rättsstridig misshandel”.⁵⁹ År 1957 upphävdes emellertid stadgandet i den gamla strafflagen om att ringa skada på grund av aga inte skulle medföra någon påföljd. Vidare skulle all aga som utfördes av andra än föräldrarna eller av annan vårdnadshavare ses som misshandel.⁶⁰ Den som hade vårdnaden om barnet gavs därigenom fortfarande rätt att tillgripa aga mot barnet i uppfostringsyfte även om detta således skulle ha bedömts som misshandel om den utövats av någon annan.⁶¹

3.4 Synen på barnuppfostran mellan år 1960-1980

1924 års lag om samhällets barnavård ersattes år 1960 med *lag (1960:97) om samhällets vård av barn och unga*. Samma år infördes även bestämmelser som uttryckligen förbjöd aga på barnhem, vilket hade införts på ungdomsvårdsskolarna nästan 15 år tidigare.⁶² Vidare avskaffades begrepp som ”vanart” och omhändertagna barn över 15 år gavs även möjlighet att yttra sig över vården.⁶³

FB innehöll, som beskrivits ovan, ett stadgande om *tillåtlig kroppslig tillrättavising* eller rättsenlig aga. Två krav skulle dock vara uppfyllda för att en sådan rätt att tillgripa aga skulle föreligga; för det första skulle ett *uppfostrande syfte* föreligga och för det andra skulle agan vid en objektiv bedömning framstå som *lämplig*. Vid bedömningen av om agan skulle anses lämplig skulle hänsyn tas till krav på proportionalitet och effektivitet samt att barnet kunde anses mottagligt för denna typ av tillrättavisingmetod.⁶⁴

Efter en lagändring år 1966 tillmättes emellertid inga andra grunder än de som angavs i brottsbalken någon betydelse vid bedömningen av om fall av barnaga skulle anses rättsenliga.⁶⁵ Detta innebar att vårdnadshavaren i praktiken inte längre kunde åberopa aganderätten som straffrihetsgrund i fall som annars skulle ha bedömts som rättsstridig misshandel. Agan ansågs

---

⁵⁷ Prop. 1942:20 s. 4 f.

⁵⁸ SOU 1978:10 s. 15; prop. 1949:93 s. 100.

⁵⁹ Prop. 1949: 93 s. 100.

⁶⁰ Prop. 1957:170 s. 16 f.

⁶¹ SOU 1978:10 s. 15.

⁶² 15 § Kungl. Maj:ts Stadga (1960:595) för barnavårdsanstalter.

⁶³ Runcis s. 229; SOU 2009:99 s. 56.

⁶⁴ Bramstång s. 48 ff.

⁶⁵ LU 1972:23 s. 8.

dock fortfarande kunna utgöra en tillåten och rättsenlig uppfostringsmetod om den aga som tillgripits i ett enskilt fall inte kunde rubriceras som brott.⁶⁶

Det skulle dröja ända tills år 1979 innan Sverige införde ett totalförbud mot aga och olika former av psykisk misshandel.⁶⁷ Olika former av psykisk bestraffning, ”annan kränkande behandling”, kom därigenom också att omfattas av förbudet genom ett tillägg i FB.⁶⁸ Syftet var att vårdnadshavare inte skulle kriminaliseras vilket hade varit fallet om bestämmelsen istället hade införts som ett stadgande i BrB.⁶⁹ I och med denna lagändring stod det dock klart att aga inte längre ansågs vara en legitim uppfostringsmetod utan att detta alltid skulle ses som ett otillåtet brukande av våld. Härigenom markerade således lagstiftaren att våld inte längre var ett tillåtet uppfostringsmedel. Staten önskade på detta sätt kunna förändra samhällets syn på barnaga som uppfostringsmetod för att därigenom kunna påverka och förhindra föräldrars tillgripande av våld mot sina barn.⁷⁰

3.5 Synen på barnuppfostran från år 1980 fram till idag

SoL och LVU trädde i kraft år 1982. Enligt förarbetena skulle den framtida socialvården genomsyras av krav på demokrati, jämlikhet och trygghet.⁷¹ Samma år genomfördes även en lagändring i BrB som innebar att brottet misshandel på enskild plats, dvs. i hemmet, skulle falla under allmänt åtal istället för att vara ett angivelsebrott. I och med detta försvann kravet på att offret eller dess vårdnadshavare själva var tvungna att anmäla händelsen till polisen för att åtal skulle kunna väckas. Efter lagändringen kunde polisen även vidta åtgärder utan att behöva avvakta samtycke från offret eller dennes vårdnadshavare vilket tidigare inte varit möjligt vid fall av ringa misshandel.⁷²

Sverige ratificerade år 1990 *FN:s konvention om barnets rättigheter*.⁷³ I artikel 19 stadgas bland annat ett förbud mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld. Riksdagen har sedan dess också antagit olika strategier för att förverkliga och genomföra barnkonventionen i Sverige i syfte att stärka och säkerställa barnets rättigheter i svensk lagstiftning.⁷⁴ För att ytterligare stärka barnkonventionens rättsliga status i svensk rätt finns det idag även

---

⁶⁶ Bramstång s. 48 ff.

⁶⁷ Lag (1979:122) om ändring i föräldrabalken.

⁶⁸ SOU 1978:10 s. 24.

⁶⁹ SOU 2001:18 s. 22.

⁷⁰ Bergenlöv s. 145.

⁷¹ SOU 1974:39 s. 62.

⁷² SOU 2001:18 s. 22.

⁷³ Se prop. 1989/90:107 samt 1-2 §§ lag (1993:335) om Barnombudsman.

⁷⁴ Prop. 1997/98:182 s. 17; prop. 2009/10:232 s. 10; prop. 2012/13:10 s. 27 f.

förslag rörande ett inkorporerande av barnkonventionen i svensk lagstiftning.⁷⁵

Barnkonventionens stadganden om barnets rättigheter kan även anses spegla den allmänna synen på barn och barnuppfostran idag. Dagens uppfostringsideologi kännetecknas huvudsakligen av tankar om barn som självständiga individer med samma krav på omtanke och respekt som vuxna har. Det framhålls dock att barn samtidigt också är i behov av vårdnad, omsorg och skydd vilket följaktligen har resulterat i ett antal lagstiftningsåtgärder med utgångspunkt i principen om barnets bästa.⁷⁶

3.6 Sammanfattning av samhällets och lagstiftarens syn på barnuppfostran under 1900-talet

Det tidiga 1900-talets syn på barnuppfostran var auktoritär och dominerades av uppfattningen om att barnet blint skulle lyda sina föräldrar.⁷⁷ Ett vanligt sätt att tvinga barnet till underkastelse var att tillgripa aga och det fanns till och med stöd för sådan kroppslig bestraffning i dåtidens lagstiftning. Att barnaga på detta sett de facto var legitimt och helt i enlighet med lagen visar således att barnaga länge sågs som något självklart och normalt, både i hemmet och inom den offentliga barnavården.⁷⁸ Det skulle dröja fram till slutet av 1930-talet innan synen på barnet och hur de bäst skulle tas om hand började förändras och få genomslag i såväl lagstiftningsområden som i den samhälleliga debatten.⁷⁹

Det var dock först under 1940- och 1950-talet som barnagan på allvar började ifrågasättas som uppfostringsmetod. Vidare kom de skadliga effekter som kroppsliga bestraffningar kunde ha för barnets fysiska och psykiska hälsa att uppmärksammas allt mer.⁸⁰ Lagens förarbeten visar på en utveckling mot en allmänt strängare syn på agans lämplighet som uppfostringsmetod, även om föräldrarnas rätt att aga sina barn kvarstod också efter FB:s ikraftträdande år 1950.⁸¹ Ytterligare ett steg mot att likställa barnaga med rättsstridigt våld, istället för att se det som ett led i en normal barnuppfostran, togs genom lagändringen i FB år 1966. Lagstiftningen användes här som ett styrmedel i ett försök att påverka den

---

⁷⁵ Motion 2013/14:So397.

⁷⁶ Bergenlöf s. 152.

⁷⁷ Hamreby s. 54.

⁷⁸ Prop. 2002/03:53 s. 34.

⁷⁹ SOU 2009:99 s. 54 ff.

⁸⁰ Se exempelvis råd och anvisningar i socialvårdsfrågor nr. 49, Kungl. Socialstyrelsen, 1948, s. 10.

⁸¹ Prop. 1942:20 s. 4 f.; prop. 1949: 93 s. 100.

allmänna opinionen genom att betona att våld mot barn inte skulle ses som något annat än just våld.⁸²

Ett totalförbud infördes slutligen år 1979 mot alla former av kroppslig och psykisk bestraffning.⁸³ Från att se barnaga som ett föreskrivet uppfostringsmedel förändrades således synen på barnuppfostran under 1900-talet till att sedermera resultera i dagens nolltolerans mot förekomsten av alla typer av våld.⁸⁴

Den allmänna synen på barnuppfostran, och därigenom attityden till kroppslig bestraffning, har successivt förändrats under 1900-talet. Detta kan åskådliggöras genom opinionsundersökningar utförda under senare delen av 1900-talet. Dessa undersökningar kan antas återge samhällets attityd till kroppslig bestraffning och den allmänna rättsuppfattningen vid olika tidsperioder. Enligt opinionsundersökningar var 53 procent av den svenska befolkningen positiv till barnaga år 1965. År 1968 hade siffran sjunkit till 42 procent och år 1981, således två år efter att det totala förbudet mot aga införts i svensk lagstiftning, uppgav 26 procent av den svenska befolkningen att de var positiva till kroppslig bestraffning som uppfostringsmetod. År 1994 hade siffran sjunkit ytterligare till 11 procent. Även om det således först var i slutet av 1900-talet som en klar majoritet av den svenska befolkningen sa sig vara emot barnaga visar opinionsundersökningarna att det redan långt tidigare, innan totalförbudet infördes, var många som inte stödde tillgripande av aga som en del i ett barns uppfostran.⁸⁵

Opinionsundersökningarna visar, även om totalförbudet mot all användning av fysiskt och psykiskt våld mot barn formellt inte infördes förrän år 1979, att det bara var drygt hälften av den svenska befolkningen som uppgav att de var positiva till barnaga år 1965. Långt innan år 1979 var det således en stor del av allmänheten som inte ställde sig bakom användandet av aga som ett led i barns uppfostran. Förekomsten av kroppsliga bestraffningar ifrågasattes således redan innan totalförbudet mot barnaga infördes i svensk lagstiftning.

---

⁸² Jfr SOU 1978:10 s. 25.

⁸³ Lag (1979:122) om ändring i föräldrabalken.

⁸⁴ Bergenlöv s. 157.

⁸⁵ Durrant s. 438.

4 Villkor för ersättning

4.1 Allmänt

Skadeståndets främsta uppgift anses, förutom att fylla en allmänpreventiv funktion, vara att skydda den enskilde genom att denne i vissa fall har rätt till ersättning för skador som denne kan drabbas av.⁸⁶ Det finns härvid ett antal lagar som berättigar den enskilde till ersättning i olika situationer. För att den enskilde ska vara ersättningsberättigad måste emellertid vissa förutsättningar i allmänhet vara uppfyllda. SkL tillämpas om inget annat är föreskrivet eller särskilt avtalat.⁸⁷

Skadeståndskrav enligt SkL är underkastade den allmänna fordringspreskriptionen enligt PreskL vilket innebär att den enskildes ersättningsanspråk preskriberas tio år efter det att fordringen tillkom.⁸⁸ Vid utomobligatoriska skadestånd är huvudregeln att preskriptionsfristen börjar löpa när den skadegörande handlingen äger rum.⁸⁹ Detta innebär att ingen kan bli skadeståndsskyldig enligt SkL för handlingar som företagits för mer än tio år sedan om den skadelidande inte tidigare framställt något ersättningsanspråk.⁹⁰

Ett av de huvudsakliga motiven bakom införandet av den nya ersättningslagen var att den enskilde, som utsatts för vanvård under sin tid som omhändertagen, inom den sociala barnvården i praktiken saknade lagliga möjligheter att utkräva skadestånd enligt gällande regelverk. I och med den nya lagstiftningen bereds den enskilde en möjlighet att få ersättning vid sidan av den allmänna skadeståndsrätten.⁹¹

Nedan följer en beskrivning av de villkor som måste vara uppfyllda för att den enskilde ska anses berättigad till ersättning enligt den nya ersättningslagen. Redovisningen av lagens rekvisit syftar även till att sedermera utgöra en del av underlaget för en analys av lagens utformning utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv (avsnitt sju).

---

⁸⁶ Bengtsson och Strömbäck s. 21 f.

⁸⁷ 1 kap 1 § SkL.

⁸⁸ 2 § PreskL.

⁸⁹ Prop. 1979/80:119 s. 39.

⁹⁰ Hellner och Radetzki s. 431.

⁹¹ SOU 2011:9 s. 108 ff.

4.2 Den nya ersättningslagen

4.2.1 Vad utgör ersättningsberättigad vanvård?

4.2.1.1 Betydelsen av dåtida samhällsvärderingar

Vanvårdsutredningen hade vid utformningen av den nya ersättningslagen, enligt regeringens direktiv, i uppdrag att utreda och kartlägga ”allvarliga övergrepp och vanvård”⁹² samt att detta torde utgöras av ”handlingar som även vid tiden för händelsen (min kurs.) skulle ha bedömts som allvarliga övergrepp och vanvård”.⁹³ Vid prövningen av om den enskilde har utsatts för sådan vanvård, som kan berättiga till ersättning, ska hänsyn därför bland annat tas till de sociala och ekonomiska villkor som rådde i samhället vid tidpunkten för när den påstådda vanvården ägt rum. Det är således dåtida samhällsnormer och synsätt som därigenom ska vara styrande vid Ersättningsnämndens bedömning och inte de allmänna uppfattningar som råder i dagens samhälle. I förarbetena uttalas att detta är en skälig lösning även i förhållande till de barn som inte var formellt omhändertagna inom den sociala barnavården.⁹⁴

Lagar och regler kan i allmänhet anses spegla de rådande värderingarna i samhället vid olika tidpunkter. I förarbetena framhålls dock att Ersättningsnämnden vid prövningen av om händelserna ifråga ska anses utgöra vanvård inte uteslutande kan förutsätta att sådana handlingar, som inte var kriminaliserade under en viss tidsperiod, därmed var allmänt accepterade. Under en lång tid gjorde exempelvis lagstiftningen avseende barnaga åtskillnad mellan barn som vistades på institution inom den sociala barnavården, barn som var placerade i fosterhem eller barn som bodde med sina föräldrar. Beroende på sammanhanget kunde följaktligen barnaga som uppfostringsmetod vara förbjudet i vissa situationer medan det i andra situationer var fullt godtagbart. Med anledning av detta ska Ersättningsnämnden vid sin prövning inte lägga någon avgörande vikt vid vad som varit straffbelagt vid en viss tidsperiod. I sin bedömning ska nämnden istället se till de påstådda handlingarna och hur allvarliga de varit utifrån hur barn i allmänhet blev bemötta samt vilka uppfostringsmetoder som ansågs normala.⁹⁵

Såsom beskrivits i föregående kapitel (avsnitt tre) betraktades äga länge som en naturlig del av ett barns uppfostran. Uppfattningen om hur barn bör behandlas, och därigenom attityden till kroppslig bestraffning, har sedan

---

⁹² Dir. 2006/75 s. 4.

⁹³ Dir. 2006/75 s. 4.

⁹⁴ Prop. 2011/12:160 s. 21 f.

⁹⁵ Prop. 2011/12:160 s. 22.

successivt kommit att ändras i takt med samhällsutvecklingen. Mellan åren 1920-1980, dvs. under den tidsperiod som kan berättiga till ersättning, har således synen på barnuppfostran förändrats och därigenom även allmänhetens inställning till vad som kan anses godtagbart i uppfostringsyfte. Med anledning av att Ersättningsnämnden i sin prövning har att utgå ifrån dåtida samhällsvärderingar får dessa förändringar som ägt rum i den allmänna synen på barnuppfostran under 1900-talet betydelse för frågan om ersättningsberättigad vanvård ska anses ha förelegat.⁹⁶

4.2.1.2 Krav på en kvalificerad form av vanvård

I förarbetena uttalas att som övergrepp eller försummelser ska räknas ”såväl kränkningar av barns integritet och rättigheter som en ovilja eller oförmåga att tillgodose deras behov, oavsett om behoven eller fysiska eller känslomässiga”.⁹⁷

Synen på barnuppfostran har, såsom framgått ovan (avsnitt tre), förändrats under 1900-talet. Tidigare var synen på barn i allmänhet strängare jämfört med dagens allmänna uppfattningar om hur barn bör bli behandlade. Under en stor del av 1900-talet sågs exempelvis olika typer av fysiska bestraffningsmetoder i allmänhet som godtagbara sätt att uppfostra barn på. Detta innebär att den enskilde inte är berättigad till ersättning om tillrättavisningarna kan anses falla inom ramen för vad som utgjorde en del i en normal, men sträng, uppfostran vid tiden för när den påstådda vanvården ska ha ägt rum. Det ska därmed göras en åtskillnad mellan de typer av tillrättavisningar som i allmänhet ansågs godtagbara, eller i alla fall acceptabla, och de situationer där bestraffningar användes i andra syften än att uppfostra barnet, exempelvis för att framkalla rädsla eller ångest.⁹⁸

I förarbetena framhålls vikten av att markera att rätten till denna särskilda form av ersättning enbart bör avse fall av mer kvalificerade former av övergrepp eller försummelser då det är i dessa fall som behovet av upprättelse är som störst. Skulle ersättning även utgå till lindrigare fall av vanvård anfördes att ersättningen skulle kunna förlora sitt symbolvärde som en ursäkt och som ett erkännande i ett led i den enskildes upprättelseprocess.⁹⁹ I lagtexten har det därför uppställts krav på att vanvården ska ha varit av *allvarlig art* för att den enskilde ska beviljas ersättning.¹⁰⁰ I förarbetena definieras sådan vanvård som:

”Grova kränkningar och upprepade övergrepp eller försummelser ägnade att allvarligt skada barnets självkänsla

---

⁹⁶ Prop. 2011/12:160 s. 21 f.

⁹⁷ Prop. 2011/12:160 s. 23.

⁹⁸ Prop. 2011/12:160 s. 23.

⁹⁹ SOU 2011:9 s. 142 f.

¹⁰⁰ 1 § lag (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall; prop. 2011/12:160 s. 23.

där kränkningarna närmast kan ses som en pågående process och ingående i ett mönster som gör att barnet bryts ned.”¹⁰¹

Ersättningsnämnden ska, vid sin prövning av om dessa händelser kan anses nå upp till lagens krav på att vanvården ska vara av allvarlig art, göra en helhetsbedömning av samtliga omständigheter vid tidpunkten för händelserna ifråga.¹⁰²

4.2.2 Krav på omhändertagande

Ytterligare ett rekvisit som ska vara uppfyllt för att ersättning ska utgå är att den enskilde som barn varit ”omhändertagen för samhällsvård”¹⁰³. Rekvisitet innebär ett krav på att den enskilde ska ha varit omhändertagen för heldygnsvård då denne i dessa fall kan anses ha befunnit sig i en mer utsatt situation än vad som generellt kunde anses följa av andra typer av vårdinsatser. Det föreligger emellertid inte något krav på att omhändertagandet ska ha skett tvångsvis, även om det allmänna kan anses ha haft ännu större ansvar i de fall omhändertagandet skett med tvång. Då de sociala myndigheterna hade hand om placeringen av barnet även i de fall omhändertagandet skedde på frivillig basis, kan de även i dessa fall anses ha åtagit sig ett sådant ansvar för barnets välbefinnande och uppfostran att brister i ansvaret därmed ska kunna grunda en rätt till ersättning.¹⁰⁴

För att den enskilde ska uppfylla lagens rekvisit krävs vidare att omhändertagandet och placeringen skedde inom ramen för den sociala barnavården. Detta innebär att olika typer av privata placeringar, där föräldrarna själva anförtrott vårdnaden om barnet till någon annan, *inte* omfattas av lagens tillämpningsområde och således inte berättigar den enskilde till ersättning. I förarbetena uttalas att samhällets ansvar i dessa fall inte kan anses lika långtgående som i de fall där beslutet om omhändertagande fattats av de sociala myndigheterna vilka därefter placerat barnet i ett fosterhem eller på en institution.¹⁰⁵

4.2.3 Krav på samband mellan övergrepp och samhällsvård

Förutom att vanvården således ska ha ägt rum under tiden den enskilde var omhändertagen inom ramen för den sociala barnavården krävs dessutom att händelserna ifråga har *ett samband med* den vård som bereddes barnet under

---

¹⁰¹ Prop. 2011/12:160 s. 25.

¹⁰² SOU 2011:9 s. 143.

¹⁰³ 1 § lag (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall.

¹⁰⁴ Prop. 2011/12:160 s. 15 f.

¹⁰⁵ Prop. 2011/12:160 s. 16 ff.

tiden för omhändertagandet.¹⁰⁶ Det ska således föreligga en nära koppling mellan omhändertagandet och de brister som kan konstateras i vården av barnet. Med *vård* avses i detta sammanhang den dagliga skötseln av barnet som fosterföräldrar och institutionspersonal svarade för. Ersättningsnämnden har därmed att bedöma om ansvariga parter kan anses ha tagit det ansvar som kunde krävas av dem ifråga om att tillgodose barnets behov av tillsyn och omsorg. Förutom situationer där fosterföräldrar och vårdpersonal själva kan ha gjort sig skyldiga till övergrepp kan det därför även röra sig om fall där de underlåtit att vidta åtgärder vid misstankar om att barnet utsattes för övergrepp från att andra i omgivningen. Kommer Ersättningsnämnden i sin prövning fram till att normal omsorg hade kunnat förhindra vanvården anses därmed lagens krav på samband mellan övergreppen och vården i regel vara uppfyllt.¹⁰⁷

4.2.4 Avgränsning i tiden

Rätten till ersättning enligt den nya lagstiftningen är avgränsad i tiden då det krävs att vanvården ifråga ägt rum någon gång mellan år 1920-1980.¹⁰⁸ Som nämnts ovan motiverade regeringen detta val av tidsperiod med att alla brott och skadeståndsgrundande handlingar som begåtts innan år 1980 i huvudsak är preskriberade. Även om vanvården i egenskap av brottslig handling således inte kan leda till straffrättsligt ansvar eller till skadeståndsskyldighet enligt allmänna skadeståndsrättsliga regler kan den enskilde, med stöd av den nya ersättningslagen, således fortfarande framställa krav på ekonomisk kompensation om denne kan visa på att vanvården ägt rum under den tidsperiod som lagen tar sikte på. Detta innebär emellertid även att en enskild, som i övrigt uppfyller lagens krav på att ha utsatts för vanvård av allvarlig art under tiden som omhändertagen och placerad inom den sociala barnvården, inte omfattas av rätten till ekonomisk ersättning för det fall att händelserna har ägt rum innan år 1920 eller efter år 1980.¹⁰⁹

---

¹⁰⁶ 1 § lag (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall; SOU 2011:9 s. 152.

¹⁰⁷ Prop. 2011/12:160 s. 19.

¹⁰⁸ 1 § lag (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall.

¹⁰⁹ SOU 2011:9 s. 149.

5 Bevisprövning

5.1 Allmänt

Upprättelseutredningen anförde i samband med utformningen av den nya ersättningslagen att hänsyn måste tas till den, ofta tämligen långa, tidsperiod som förflutit sedan den påstådda vanvården ägde rum då detta skulle kunna leda till svårigheter för den enskilde att styrka sina påståenden om vanvård.¹¹⁰ Även i propositionen konstaterades att det många gånger torde vara svårt att finna såväl skriftlig som muntlig bevisning, varför ett lägre beviskrav ansågs motiverat i detta avseende.¹¹¹

Kraven i bevishänseende har således delvis kommit att anpassas efter de bevisvårigheter som konstaterades skulle kunna föreligga i denna typ av ärenden. Detta innebär emellertid att avsteg görs från de krav på bevisning som normalt uppställs inom den allmänna skadeståndsrätten.¹¹²

Nedan följer inledningsvis en generell beskrivning av vad som gäller ifråga om bevisbörda och beviskrav i dispositiva tvistemål. Därefter följer en redovisning av hur kraven på bevisning är formulerade enligt den allmänna skadeståndsrätten samt hur bevisprövningen har kommit att utformas i den nya ersättningslagen. Vidare diskuteras hur beviskraven i den nya ersättningslagen kan anses förhålla sig till de krav som uppställs inom den allmänna skadeståndsrätten. Syftet är att därigenom skapa en grund för en analys av huruvida den enskildes krav på rättssäkerhet tillgodoses med utgångspunkt i hur den nya ersättningslagen är formulerad (avsnitt sju).

5.2 Generellt om bevisbörda och beviskrav i dispositiva tvistemål

I svensk rätt är huvudregeln att den som påstår något även ska kunna bevisa det. Innebörden av att en part har den s.k. *bevisbördan* för existensen eller icke-existensen av ett visst sakförhållande är att denne därmed måste frambringa bevisning som talar för att omständigheten har eller inte har inträffat.¹¹³ Med hänsyn till att det är käranden som vänder sig till

---

¹¹⁰ SOU 2011:9 s. 22, 165.

¹¹¹ Prop. 2011/12:160 s. 18.

¹¹² SOU 2011:9 s. 166 f.

¹¹³ Nordh s. 31.

domstolen med yrkanden om att en viss rättsföljd ska inträda innebär därför huvudregeln att bevisbördan i de flesta fall åvilar käranden.¹¹⁴

Förutom att avgöra vilken part som ska anses ha bevisbördan för ett visst påstående måste även *beviskravet* fastställas, dvs. hur mycket bevisning det ska krävas för att påståendet ska anses vara bevisat.¹¹⁵ Medan bevisbördan anger vilken part som är bevisskyldig anger således beviskravet vilken styrka den presenterade bevisningen måste ha för att parten därigenom ska anses ha uppfyllt sin bevisbörda.¹¹⁶ När bevisningen för en viss omständighet inte upp till det aktuella beviskravet har domstolen istället att utgå ifrån att det förhåller sig på motsatt sätt.¹¹⁷ Beviskravets höjd ska emellertid inte bestämmas utifrån förutsättningarna i det enskilda fallet utan varierar beroende på vilken typ av mål det rör sig om. Ett generellt beviskrav är således på förhand fastställt innan domstolen prövat och tagit ställning till den bevisning som finns i ett mål. Beviskravet för en viss måltyp kan således inte ändras med hänsyn till förhållanden i det enskilda fallet annat än genom prejudikat.¹¹⁸

I dispositiva tvistemål ska, i de fall beviskravet inte uttryckligen anges i en civilrättslig lagregel, den part som har bevisbördan normalt kunna *styrka* en viss omständighet för att beviskravet ska anses uppfyllt.¹¹⁹ Även om det generella beviskravet i dispositiva tvistemål därmed kan anses vara förhållandevis högt ställt har HD emellertid uttalat att kraven på bevisning dock inte kan ställas lika högt som i brottmål där beviskravet för fällande dom formulerats som att *den tilltalades skuld ska vara ställd utom rimligt tvivel*.¹²⁰

5.3 Bedömningen enligt den allmänna skadeståndsrätten

Den skadelidande har, när det gäller utomobligatoriska skadeståndsanspråk, i princip undantagslöst bevisbördan för de omständigheter som denne åberopar till grund för sitt käromål.¹²¹ Denne måste således, i enlighet med det normala civilrättsliga beviskravet, kunna *styrka* dels att en ansvarsgrundande handling eller underlåtenhet föreligger, dels att svaranden därigenom gjort sig skyldig till vårdslöst beteende.¹²² Härvid görs således inga avsteg i bevishänseende i jämförelse med vad som normalt gäller inom

---

¹¹⁴ Diesen och Strandberg s. 272.

¹¹⁵ Lindell s. 500.

¹¹⁶ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 81.

¹¹⁷ Bolding s. 97.

¹¹⁸ Diesen, Lagerqvist och Roca, s. 90.

¹¹⁹ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 81 f.; NJA 1993 s. 764.

¹²⁰ NJA 1986 s. 470; SOU 1996:185 s. 366.

¹²¹ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 121.

¹²² NJA 1960 s. 330; NJA 1966 s. 497; NJA 1967 s. 591; NJA 1968 s. 205; NJA 1977 s. 281. Jfr även SOU 1926:32 s. 261 angående regeln om den skadelidandes bevisskyldighet.

civilrätten i övrigt. När det gäller det allmännas ansvar vid myndighetsutövning enligt 3 kap 2 § SkL krävs det emellertid endast att den skadelidande kan påvisa att fel förekommit. Felet ska dock i dessa fall vara så pass allvarligt att det kan anses hänförligt till brister i myndighetens agerande. Någon närmare utredning rörande vållande eller oaktsamhet krävs således inte.¹²³

De omständigheter som käranden menar utgör oaktsamhet hos svaranden anses i allmänhet inte kunna föranleda någon lättnad för käranden i bevishänseende.¹²⁴ När det i ett visst avseende kan vara svårt för parten att möta de krav på bevisning som normalt ställs i civilmål kan det i vissa fall emellertid anses berättigat med olika former av bevislättning.¹²⁵ Om det exempelvis föreligger bevisvårigheter för den part som har bevisbördan enligt huvudregeln kan detta därmed utgöra skäl för en omkastad bevisbörda, dvs. att bevisbördan istället flyttas över till motparten. En annan form av bevislättning är att sänka beviskravet vilket medför att lindrigare krav ställs på den samlade bevisningen.¹²⁶ Att det i ett enskilt fall kan vara svårt för en part att prestera full bevisning anses emellertid inte vara tillräckligt för att motivera en bevislättning utan det ska här föreligga en mer generell bevisproblematik.¹²⁷

I utomobligatoriska skadeståndsmål föreligger ett sänkt beviskrav vad avser rekvisitet adekvat kausalitet mellan den ansvarsgrundande handlingen och den uppkomna skadan om händelseförloppet bedöms svåröverskådligt och komplicerat.¹²⁸ I dessa fall har HD istället formulerat beviskravet som att det ska vara *klart mera sannolikt* att skadan orsakats på det sätt som den skadelidande påstår än av de alternativa skadeorsaker som svaranden åberopar samt att den skadelidandes förklaring till skadan framstår som sannolik i sig med hänsyn till övriga omständigheter i målet.¹²⁹ Att beviskravet är lägre än vad som normalt krävs kan därmed ses som ett uttryck för en mer flexibel syn på beviskravets utformning vid bedömningen av sakfrågan i dessa fall.¹³⁰

---

¹²³ Bengtsson och Strömbäck, s. 94 ff.

¹²⁴ Agell s. 256.

¹²⁵ Diesen, Karanikas, Nelker och Wastesson s. 140.

¹²⁶ Diesen och Strandberg s. 296.

¹²⁷ Nordh s. 113 ff. Se även bl.a. NJA 1984 s. 501 och NJA 1991 s. 625.

¹²⁸ Diesen, Karanikas, Nelker och Wastesson s. 140.

¹²⁹ Diesen och Strandberg s. 297; NJA 1977 s. 176; NJA 1981 s. 622; NJA 2006 s. 721.

¹³⁰ Diesen, Karanikas, Nelker och Wastesson s. 144, 167.

5.4 Bedömningen enligt den nya ersättningslagen

5.4.1 Bevissvårigheter

Upprättelseutredningen kunde vid arbetet med utformningen av den nya ersättningslagen konstatera att det, med hänsyn till att det många gånger rör sig om händelser som inträffat för länge sedan, ofta torde föreligga olika typer av bevissvårigheter ifråga om den enskildes påståenden om vanvård. Utredningen anförde att det bland annat skulle kunna vara svårare att finna vittnen i livet som fortfarande kan lämna någorlunda preciserade uppgifter.¹³¹ Under en stor del av 1900-talet saknade dessutom myndigheterna tydliga föreskrifter kring vilken dokumentation rörande ett barns omhändertagande som skulle ingå i dennes akt. Bristen på instruktioner har sedermera resulterat i att mycket av den dokumentation, vilken kunde ha varit av betydelse i bevishänseende, inte längre finns sparad. Kvaliteten hos det aktmaterial som finns bevarat kan därför variera kraftigt. Utredningen konstaterade vidare att det dessutom många gånger saknas någon redovisning av barnets iakttagelser och problem utan att fokus ofta låg på föräldrarna eller fosterföräldrarna och deras uppfattningar av situationen.¹³² Det är därför sällan som den dokumentation som finns bevarad innehåller några uppgifter om missförhållanden som skulle kunna styrka den enskildes redogörelse om övergrepp eller försummelser i samband med vården samt vilken omfattning och allvarlighetsgrad dessa haft.¹³³

Med anledning av de svårigheter som således kan föreligga i bevishänseende anfördes att ett alltför hög beviskrav i detta avseende skulle kunna resultera i att endast ett fåtal av de drabbade skulle beviljas ersättning. Ersättningen skulle därmed kunna förlora mycket av sitt symbolvärde som ett erkännande och en ursäkt till alla de som utsatts för vanvård under sin tid som fosterhemsplacerade inom den sociala barnvården. Med anledning av detta uttalades att lika höga krav inte kunde ställas på bevisningen som annars inom civilrätten vad avser förekomsten av vanvård.¹³⁴

Ifråga om omständigheten att den enskilde varit omhändertagen för samhällsvård under den tid som den påstådda vanvården ska ha ägt rum menades emellertid att detta generellt inte torde vålla några problem i

---

¹³¹ SOU 2011:9 s. 165.

¹³² SOU 2011:9 s. 166.

¹³³ Prop. 2011/12:160 s. 17.

¹³⁴ SOU 2011:9 s. 165 f.; prop. 2011/12:160 s. 18.

bevishänseende som skulle kunna anses motivera avsteg från de beviskrav som i huvudsak gäller inom skadeståndsrätten.¹³⁵

5.4.2 Två olika beviskrav

Den enskilde måste, som beskrivits ovan, generellt kunna *styrka* omständigheterna i målet för att därigenom nå upp till det beviskrav som uppställs inom skadeståndsrätten. I samband med den nya ersättningslagens tillkomst diskuterades dock vilka reella möjligheter det i allmänhet skulle finnas för den enskilde att frambringa bevisning till styrkande av sina påståenden att denne utsatts för sådan vanvård av allvarlig art som lagen tar sikte på. Vidare resonerades det kring vilka krav som skulle ställas i bevishänseende rörande omständigheten att den enskilde varit formellt omhändertagen och placerad inom ramen för den sociala barnvården.¹³⁶ Detta har sedermera resulterat i olika högt ställda beviskrav ifråga om dessa två omständigheter.

Vad gäller möjligheten för den enskilde att bevisa att denne omhändertagits för samhällsvård måste denne kunna *visa* på att ett sådant omhändertagande ägt rum. Då ett sådant beslut ofta finns dokumenterat i myndighetsarkiv anses den enskilde inte ha några svårigheter ifråga om att föra bevisning i denna fråga. Förutom att åberopa denna typ av skriftliga bevisning kan den enskilde även uppfylla beviskravet genom olika vittnesutsagor som kan styrka den enskildes berättelse. I detta avseende görs således inget avsteg från de krav på bevisning som annars normalt uppställs i skadeståndsmål.¹³⁷ I enlighet med principen om fri bevisprövning finns det härvid dock inte något krav på att den enskilde måste presentera någon särskild typ av stödbevisning för att den enskildes påstående om omhändertagande och placering ska anses styrkt. Även den enskildes egen redogörelse kan därmed i vissa fall betraktas som tillräcklig för att beviskravet i detta avseende ska anses uppfyllt.¹³⁸

För att den enskilde ska ha rätt till ersättning krävs det emellertid även bevisning ifråga om att den enskilde blivit utsatt för vanvård under tiden som denne var omhändertagen. Vid utformningen av beviskravet i denna del har hänsyn dock tagits till att det här kan föreligga svårigheter i bevishänseende vad avser möjligheten för den enskilde att finna stöd för sina påståenden om vanvård.¹³⁹ Det räcker därför att det *kan antas* att denne var utsatt för vanvård under tiden som denne var omhändertagen inom samhällsvården.¹⁴⁰ Inför lagens ikraftträdande betonade dock

---

¹³⁵ SOU 2011:9 s. 22.

¹³⁶ SOU 2011:9 s. 164 f.

¹³⁷ Prop. 2011/12:160 s. 17.

¹³⁸ SOU 2011:9 s. 166.

¹³⁹ SOU 2011:9 s. 164.

¹⁴⁰ 1 § lag (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall.

Upprättelseutredningen att det i denna typ av mål inte går att fastställa vilka krav som generellt ska ställas på bevisningen för att den enskilde ska anses ha gjort det antagligt att denne utsatts för sådan vanvård som kan berättiga till ersättning. Bedömningen av om den enskilde uppfyllt beviskravet måste istället göras med hänsyn till omständigheterna i varje enskilt fall.¹⁴¹

5.4.3 Betydelsen av stödbevisning och möjligheten till muntlig förhandling

Trots att en del bevisvärigheter således kan föreligga, vilket i sin tur påverkar möjligheterna att finna direkt stöd för den enskildes utsaga, torde dock enbart en skriftlig redogörelse i samband med ansökan som regel *inte* räcka för att nå upp till beviskravet ifråga om lagens rekvisit om att den enskilde ska ha utsatts för vanvård av allvarlig art. Även om det i praktiken måste läggas stor vikt vid den enskildes egna uppgifter krävs därför sannolikt även någon form av stödbevisning som *indirekt* styrker den enskildes påståenden om övergrepp och försummelser. Upprättelseutredningen pekade härvid bland annat på myndigheternas dokumentation kring omhändertaganden och placeringar inom den sociala barnvården och menade att denna typ av aktmaterial kan utgöra sådan stödbevisning av betydelse för Ersättningsnämndens beslut.¹⁴² Upprättelseutredningen hänvisade även till Vanvårdsutredningen som tidigare konstaterat att det endast var i ett fåtal fall som det hos myndigheterna ifråga inte gick att återfinna denna typ av dokumentation.¹⁴³ Som redogjorts för ovan kan dock innehållet i denna typ av material variera från fall till fall varför det kan vara svårt för den enskilde att finna något stöd i denna typ av bevisning till styrkande av sina påståenden om övergrepp och försummelser. Andra typer av stödbevisning i form av andrahandsuppgifter från personer som den enskilde anförtrott sig åt eller intyg från andra personer som på olika sätt kan styrka att den påstådda vanvården ägt rum kan därför komma att spela en stor roll för den enskildes möjligheter att uppfylla beviskravet.¹⁴⁴

Den enskilde har även rätt att begära muntlig förhandling i målet eftersom ett påstående i en skriftlig ansökan i allmänhet inte anses tillräckligt för att den enskilde ska beviljas ersättning.¹⁴⁵ Därigenom erbjuds den enskilde möjlighet att muntligen lämna uppgifter som kan antas vara av betydelse för utredningen i målet.¹⁴⁶ Som redogjorts för ovan kan risken många gånger vara stor för att den skriftliga bevisningen brister i olika avseenden. Möjligheten att begära muntlig förhandling därför komma att spela en stor

---

¹⁴¹ SOU 2011:9 s. 167.

¹⁴² SOU 2011:9 s. 165.

¹⁴³ SOU 2011:9 s. 165.

¹⁴⁴ SOU 2011:9 s. 165 ff.; prop. 2011/12:160 s. 17.

¹⁴⁵ Prop. 2011/12:160 s. 43.

¹⁴⁶ 9 § lag (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall.

roll i dessa ärenden samt i ärenden där det i övrigt saknas stödbevisning. Ersättningsnämnden får sedan avgöra om den enskildes trovärdighet och tillförlitligheten hos den lämnade utsagan räcker för att ersättning ska kunna utgå.¹⁴⁷

5.5 Beviskraven i den nya ersättningslagen i förhållande till den allmänna skadeståndsrätten

Det beviskrav som normalt uppställs inom civilrätten är att den enskilde måste kunna *styrka* en viss omständighet för att denna ska anses bevisad och kunna ligga till grund för domstolens bedömning.¹⁴⁸ I allmänna skadeståndsmål ställs således krav på att den enskilde ska kunna *visa* att förutsättningarna för skadeståndsskyldighet är uppfyllda.¹⁴⁹ Enligt den nya ersättningslagen räcker det dock, till följd av de bevissvårigheter som kan föreligga, att den enskilde kan göra det *antagligt* att denne utsatts för vanvård under tiden som denne var omhändertagen och placerad inom den sociala barnvården.¹⁵⁰ Den nya ersättningslagens beviskrav är således i detta avseende väsentligt lägre ställt i jämförelse med vad som annars skulle ha tillämpats om den enskilde istället skulle ha framställt sitt anspråk med stöd av skadeståndslagen.

Även inom den allmänna skadeståndsrätten kan bevissvårigheter emellertid föranleda lättnader i bevishänseende, exempelvis vad gäller kravet på samband mellan den skadegrundande handlingen och den uppkomna skadan. För att ett sänkt krav på bevisning ska anses motiverat krävs dock att en generell bevisproblematik kan konstateras och det räcker således inte med att bevissvårigheter kan konstateras i det enskilda fallet.¹⁵¹ Ett exempel på när bevislättnad föreligger är i situationer rörande myndighetsutövning. Ifråga om det allmännas ansvar i dessa fall ställs det inte samma krav på den enskilde ifråga om att visa på att vållande föreligger.¹⁵²

I enlighet med de argument som kan anses motivera bevislättnader inom den allmänna skadeståndsrätten, kan även beviskravet i den nya ersättningslagen, vad avser den enskildes påståenden om vanvård, anses ha formulerats. Risken för bevissvårigheter i denna typ av ärenden konstaterades redan på ett tidigt stadium vilket möjliggjorde att hänsyn till detta kunde tas vid lagens utformning. På samma sätt ansågs inte något avsteg från det normala civilrättsliga beviskravet motiverat avseende

---

¹⁴⁷ SOU 2011:9 s. 167, 172.

¹⁴⁸ NJA 1993 s. 764.

¹⁴⁹ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 81 f.

¹⁵⁰ 1 § lag (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall.

¹⁵¹ Nordh s. 113 ff.

¹⁵² Bengtsson och Strömbäck s. 94 f.

omständigheten att den enskilde varit omhändertagen och placerad på det sätt som lagen kräver. Detta då några bevissvårigheter inte förutsågs kunna föreligga i detta avseende.

I jämförelse med den allmänna skadeståndsrätten måste det dock beaktas att den nya ersättningslagen endast omfattar särskilda fall av övergrepp och försummelser som ägt rum inom den sociala barnvården under en viss tidsperiod. Den nya ersättningslagen har således ett mycket snävare tillämpningsområde än skadeståndslagen. Vid formuleringen av beviskraven i den nya ersättningslagen kunde därför hänsyn tas till de svårigheter som förväntades föreligga i just dessa ärenden. Skadeståndslagen är däremot tillämplig i alla de fall där inget annat har avtalats eller är särskilt föreskrivet vilket kan anses nödvändiggöra att de krav som uppställs i bevishänseende är mer generellt utformade. Även om huvudregeln är att de omständigheter som käranden menar utgör oaktsamhet hos svaranden inte anses kunna föranleda någon lättnad för käranden i bevishänseende synes det dock inom ramen för den allmänna skadeståndsrätten ändå finnas visst utrymme i praxis för en mer flexibel syn vad avser beviskravets höjd i de typer av ärenden i vilka en allmän bevisproblematik kan anses föreligga.

6 Den praktiska tillämpningen av den nya ersättningslagen – en intervjustudie

6.1 Allmänt

Den nya ersättningslagen innebär, såsom framgått av förarbetena, en extraordinär möjlighet till ersättning för de som utsatts för vanvård under tiden som omhändertagna och placerade inom den sociala barnvården. Vidare utgör de beviskrav, som den nya lagen uppställer, en avvikelse från de normala krav på bevisning som i huvudsak tillämpas inom den allmänna skadeståndsrätten. I avsnitt fyra och fem har närmare redogjorts för formuleringen av de villkor som ska vara uppfyllda för att den enskilde ska anses ersättningsberättigad samt för hur bevisprövningen i den nya lagen har utformats.

I syfte att undersöka hur villkoren och kraven i bevishänseende har kommit att tillämpas i praktiken har intervjuer genomförts med Ersättningsnämnden¹⁵³, i egenskap av beslutsfattare, samt med riksförbundet Samhällets styvbarn¹⁵⁴, i egenskap av företrädare för den enskilde. Denna intervjustudie kommer sedermera att utgöra en del av underlaget för en analys av om den nya lagen kan anses uppfylla den enskildes krav på rättssäkerhet och materiell likabehandling (avsnitt sju).

En kvalitativ intervjumetod har använts i studien vilket innebär att det är forskarens egen tolkning av informationen som står i förgrunden. Ett kvalitativt angreppssätt präglas även av flexibilitet och inte av en alltför stor styrning från forskarens sida. En sådan flexibilitet kan visserligen göra det svårare att jämföra den insamlade informationen då den information, som blir central, i hög utsträckning är beroende av den person som intervjuas. En kvalitativ intervjumetod bidrar dock till en öppenhet för ny kunskap och nya insikter om den frågeställning som intervjun syftar till att behandla varför styrkan hos denna intervjumetod måste anses överväga dess svagheter.¹⁵⁵

Med hänsyn till intervjustudiens explorativa syfte har vidare en semistrukturerad intervjuform använts. Detta innebär att intervjuerna handlat om på förhand bestämda ämnen samt att de frågor som ställts har

---

¹⁵³ Helena Lif, enhetschef, samt Jonas Rydström, samordnare och biträdande kanslichef.

¹⁵⁴ Benny Jacobsson, sekreterare och tidigare förbundsordförande.

¹⁵⁵ Holme och Solvang s. 76 ff.

varit formulerade i förväg. Utrymme har dock lämnats för öppna svar för att på så sätt få fram intervjupersonernas uppfattningar och synpunkter.¹⁵⁶

Efter inledande kontakt per telefon och via mail genomfördes intervjuerna på plats i Stockholm den 3 respektive 4 april 2014. Vid genomförandet av kvalitativa intervjuer kan det vara en fördel att använda sig av tekniska hjälpmedel, eftersom det är viktigt att få med intervjupersonernas egna ord.¹⁵⁷ På önskemål från intervjupersonerna har intervjuerna dock inte spelats in. Svaren på frågorna har istället antecknats ner och sammanställts omedelbart efter varje intervju utifrån vad som har bedömts som viktigt. Detta med hänsyn till att intervjustudiens syfte var att undersöka hur den nya lagen kommit att tillämpas i praktiken. Nedan följer en tematiserad presentation av dessa intervjuer med utgångspunkt i villkorsprövningen eller de krav som lagen uppställer i bevishänseende. Intervjufrågorna återfinns i bilaga A och B.

6.2 Villkorsprövningen

Av inkomna ansökningar till Ersättningsnämnden per den 31 mars 2014 har 48 procent fått avslag, vilket redogjorts för ovan (avsnitt ett). På frågan vad detta kan anses bero på svarar Ersättningsnämnden att det bland annat kan vålla vissa svårigheter för den enskilde att visa att denne varit omhändertagen och placerad på det sätt som lagen kräver, exempelvis kan det vara svårt att finna någon dokumentation som kan styrka detta. Mellan åren 1930-1950 var det dessutom vanligt att barn placerades av sina föräldrar hos exempelvis släktingar. Sådana placeringar, som skett i privat regi och således inte genom myndigheternas försorg, omfattas inte av rätten till ersättning, även om kommunen också i dessa fall hade ett visst tillsynsansvar. Att den enskilde på detta sett varit privatplacerad utgör således en stor anledning till att många av de inkomna ansökningarna avslås.

Riksförbundet Samhällets styvbarn anser att det är problematiskt att *omhändertagandebegreppet har kommit att utformas så pass snävt* då det medför att den enskilde hamnar utanför lagens tillämpningsområde om denne inte varit omhändertagen på det sätt som lagen kräver. Förbundet har granskat sammanlagt 80 beslut från augusti och september 2013. Av dessa har 29 procent av dessa varit avslag på grund av att det saknats ett omhändertagandebeslut eftersom den enskilde varit privatplacerad. Eftersom kommunen dock hade ett tillsynsansvar även i dessa fall menar förbundet att omhändertagandebegreppet därför borde vidgas så att även sådana placeringar i privat regi omfattas av lagens tillämpningsområde.

---

¹⁵⁶ Dalen s. 31 ff.; Ejvegård s. 46 ff.

¹⁵⁷ Dalen s. 33.

I intervjun med Ersättningsnämnden framgår dock att det rekvisit som generellt är *svårast för den enskilde att uppfylla är kravet på att övergreppen eller försummelserna ska ha varit av allvarlig art*. Den huvudsakliga anledningen till varför ansökningar om ersättning avslås är således att det brister i detta rekvisit. Vid prövningen utgår nämnden i regel från att den berättelse som den enskilde lämnar är trovärdig och att den berättelse som denne lämnar vid den muntliga förhandlingen är sann. Bedömningen kommer istället ofta att handla om de påstådda händelserna därmed kan anses utgöra vanvård av det kvalificerade slag som lagen kräver. Vidare menar Ersättningsnämnden att den hänsyn som ska tas till de ekonomiska och sociala villkor som rådde i samhället vid tidpunkten för när händelserna ägde rum många gånger ytterligare kan komplicera bedömningen.

Avseende kravet på att vanvården ska ha varit av allvarlig art hänvisar riksförbundet Samhällets styvbarn till propositionens stadgande om att ersättningen ska vara förbehållen ”de allvarligaste formerna av övergrepp och försummelser”¹⁵⁸ och hävdar att *lagen måste anses alltför snävt utformad även i detta avseende*. Trots att Ersättningsnämnden i stort sett aldrig ifrågasätter den enskildes trovärdighet resulterar således kravet på allvarlig art i att händelserna många gånger inte bedöms utgöra vanvård av sådant kvalificerat slag som lagen kräver.

Vidare anser förbundet att det är fel att, vid bedömningen av om vanvården ska anses vara av tillräcklig allvarlighetsgrad, hänsyn tas till de samhällsvärderingar som rådde vid tiden för när händelserna ägde rum. Förbundet menar att det inte finns någon forskning som styrker att det funnits en sådan allmän syn på hur barn borde ha behandlats vid olika tidsperioder, som förarbetena hänvisar till. Det är därför fel att Ersättningsnämnden tar hänsyn till när i tiden händelserna ägde rum och att bedömningen görs utifrån dåtida förhållanden. Förbundet hänvisar även till Vanvårdsutredningen som konstaterat att det inte går att ha någon flytande definition av vad som ska anses utgöra vanvård utan att detta istället ska ske med ledning av ett barnrättsbaserat perspektiv med utgångspunkt i FN:s barnkonvention.¹⁵⁹

Förbundet tycker också att lagens rekvisit även i övrigt skiljer sig ifrån *Vanvårdsutredningens förslag* på hur dessa skulle utformas. Bland annat menar förbundet att Vanvårdsutredningens förslag snarare ger uttryck för att det är den enskildes uppfattning om vad denne varit med om som ska ligga till grund för Ersättningsnämndens bedömning. Såsom lagen har utformats har istället olika föreställningar om hur synen på barn allmänt var vid olika tidpunkter emellertid kommit att bli styrande vid prövningen av om den enskilde ska anses berättigad till ersättning. Sammantaget bör därför de alltför snäva rekvisiten enligt förbundet vidgas så att den nya lagen på ett bättre sätt överensstämmer med den enskildes uppfattning om de händelser som denne har varit med om. Förbundet tycker dock samtidigt att det är

---

¹⁵⁸ Prop. 2011/12:160 s. 23.

¹⁵⁹ Jfr SOU 2011:61 s. 86.

viktigt att man inte glömmer bort att det faktiskt är mer än 50 procent av de som ansöker som berättigas till ersättning.

6.3 Bevisprövningen

Vad gäller omständigheten att den enskilde ska visa att denne varit omhändertagen på det sätt som lagen kräver betonar Ersättningsnämnden att det här inte ställs något krav på att den enskilde ska kunna presentera något dokumenterat myndighetsbeslut för att beviskravet ska anses uppfyllt i detta avseende. Nämnden menar att det är fullt tillräckligt med olika typer av *indirekt information som sammantaget kan styrka* att ett sådant omhändertagande ägt rum.

På frågan hur Ersättningsnämnden ser på beviskravet rörande den enskildes påståenden om vanvård medger nämnden att kraven på bevisning i detta avseende visserligen är lägre än vad som annars uppställs i skadeståndsmål. Nämnden menar dock att denna typ av ärende även på andra sätt skiljer sig ifrån den allmänna skadeståndsrätten då den enskilde bland annat inte har någon motpart och inte heller har rätt att kräva ett ombud som för dennes talan. Med anledning av de skillnader som således kan anses föreligga menar Ersättningsnämnden därför att det är svårt att göra några direkta jämförelser mellan den nya ersättningslagens rekvisit och de krav som uppställs för att den enskilde ska vara berättigad till ersättning enligt skadeståndslagen.

Vidare framhåller Ersättningsnämnden att det i regel inte utgör något problem för den enskilde att nå upp till det jämförelsevis låga beviskravet ifråga om att göra det antagligt att denne utsatts för vanvård. Ersättningsnämnden menar att *möjligheten för den enskilde att begära muntlig förhandling i stort sett alltid räcker* för att uppfylla beviskravet i detta avseende, förutsatt att den enskilde kan lämna en klar och tydlig redogörelse och inte enbart kan berätta om händelserna i svepande ordalag. Det krav på stödbevisning, som uppställs i lagens förarbeten, är därmed något överskattat då det således kan anses sakna betydelse om det inte finns någon ytterligare stödbevisning som kan styrka den enskildes berättelse. Nämnden understryker dock att en muntlig förhandling utgör en förutsättning för att den enskildes ärende ska kunna prövas i de fall stödbevisning saknas då det inte anses tillräckligt med vad som framkommit i den skriftliga ansökan.

Riksförbundet Samhällets styvbarn delar Ersättningsnämndens uppfattning ifråga om att det generellt inte vållar några svårigheter för den enskilde att lyckas göra det antagligt att denne varit utsatt för vanvård. Även om Ersättningsnämnden erbjuder hjälp med att efterforska aktmaterial som kan ge stöd åt den enskildes berättelse om övergrepp och försummelser brukar dock förbundet uppmana denne att även själv försöka ta reda på om det kan finnas någon sådan dokumentation. Därigenom ökar chanserna för att

Ersättningsnämnden förses med allt material som kan vara av relevans för prövningen av den enskildes ansökan. Det är dock endast i mindre än 25 procent av fallen där det går att finna någon stödbevisning som, vid sidan av den enskildes egen utsaga, kan styrka att vanvård ägt rum.

6.4 Sammanfattning av intervjustudien

Intervjustudien visar att den tillämpningsproblematik, som kan föreligga ifråga om villkorsprövningen, i huvudsak avser de rekvisit som i förarbetena inte förväntades vålla några särskilda svårigheter för den enskilde att uppfylla. Vid intervjuerna framkom det bland annat att det främst är brister i lagens krav på att vanvården ska vara av en viss allvarlighetsgrad, som utgör den huvudsakliga anledningen till varför en ansökan om ersättning avslås. Vidare innebär hänsynstagandet till dåtida samhällsvärderingar att tröskeln för vad som ska anses utgöra vanvård av allvarlig art blir olika hög vilket resulterar i att samma händelse därmed kan bli föremål för olika bedömningar beroende på när i tiden denna ägde rum. Det kan dessutom här anses föreligga en väsentlig skillnad mellan Vanvårdsutredningens definition av vanvård och den definition som lagen sedermera kommit att innehålla.

Ett annat av lagens rekvisit som kan försvåra för den enskilde att erhålla ersättning är kravet på att denne ska ha varit omhändertagen och placerad genom de sociala myndigheternas försorg. Då olika typer av privatplaceringar var något vanligt förekommande under en del av 1900-talet, leder utformningen av omhändertagandebegreppet till att många av de inkomna ansökningarna avslås.

Det vållar dock i allmänhet inte några svårigheter för den enskilde att uppfylla det, i jämförelse med annan lagstiftning, låga beviskrav som ställs vad avser den vanvård som den enskilde gör gällande. Vidare kan kraven i bevishänseende därtill i viss utsträckning anses ha mildrats ytterligare vid lagens praktiska tillämpning. Ett exempel på detta är att Ersättningsnämnden inte uppställer samma krav på stödbevisning såsom det förutsätts i förarbetena. Det indirekta krav på muntlig förhandling, som i praktiken kan anses föreligga, går dock inte att tydligt utläsa av lagens förarbeten.

Sammanfattningsvis har dessa intervjuer i viss mån kommit att framställa den nya ersättningslagen ur ett nytt perspektiv genom att visa att lagens praktiska tillämpning i vissa hänseenden inte motsvaras av vad som stadgas i förarbetena. Detta visar även på, sett ur ett större perspektiv, att det många gånger kan vara viktigt att också undersöka praktiken när de teoretiska problemen i ett visst avseende kan te sig små. Detta är viktigt att beakta även ur rättssäkerhetssynpunkt.

7 Analys av den nya ersättningslagen utifrån den enskildes krav på rättssäkerhet

7.1 Allmänt

Den nya ersättningslagen avser att, såsom beskrivits ovan (avsnitt två), ta sikte på de fall av allvarliga övergrepp och försummelser där straffrättsligt ansvar i allmänhet inte längre skulle kunna utkrävas och där eventuella skadeståndsanspråk hade varit preskriberade.¹⁶⁰ Lagens huvudsakliga syfte är att fungera som ett led i en upprättelseprocess där händelser av övergrepp och försummelser som ägt rum inom den sociala barnvården uppmärksammas. De som utsatts för vanvård under sin tid som omhändertagna erhåller genom möjligheten till ersättning en form av erkännande från staten, som måste anses bära det yttersta ansvaret för att denna typ av övergrepp har kunnat äga rum inom ramen för den sociala barnvården under stora delar av 1900-talet.¹⁶¹ Nästan hälften av de som påstår sig varit utsatta för vanvård får emellertid avslag på sin ansökan om ersättning till följd av att de på olika sätt hamnar utanför lagens tillämpningsområde.¹⁶²

Uppsatsens övergripande syfte är att analysera rättssäkerheten i den nya ersättningslagen med utgångspunkt i bevisprövningen samt i hur lagens rekvisit är formulerade. Utifrån detta syfte har bland annat redogjorts för de krav som ska vara uppfyllda för att den enskilde ska anses ersättningsberättigad samt hur dessa krav sedermera har kommit att tillämpas i praktiken (avsnitt fyra-sex). Nedan följer en analys av den nya ersättningslagen utifrån den enskildes krav på rättssäkerhet i den meningen att lika fall ska behandlas lika i materiellt hänseende samt att den rätt till ersättning som den nya lagstiftningen ger också motsvaras av dess praktiska tillämpning.

---

¹⁶⁰ SOU 2011:9 s. 108 ff.

¹⁶¹ SOU 2011:9 s. 16.

¹⁶² Ersättningsnämndens hemsida.

7.2 Tillämpningsproblematiken vid villkorsprövningen

7.2.1 Samma händelse – olika bedömningar beroende på tidsandan

Den nya ersättningslagen syftar till att utgöra ett komplement till den allmänna skadeståndsrätten i de fall detta regelverk inte berättigar den enskilde till någon ersättning. Man anförde dock för att lagens symbolvärde som ett erkännande och en ursäkt inte skulle urholkas att rätten till ersättning inte bör beviljas i lindriga fall av kränkande behandling utan vara förbehållen de mest allvarliga fallen av övergrepp och försummelser. Med anledning av detta har lagen utformats med krav på att vanvården måste vara av *allvarlig art* för att möjlighet till ersättning ska kunna föreligga. Därmed omfattas inte händelser av övergrepp och försummelser som inte anses vara av ett sådant kvalificerat slag som lagen kräver.¹⁶³ Frågan är dock om den bedömning, som ska göras vid prövningen av om vanvården uppfyller kravet på att ha varit av allvarlig art, kan anses tillgodose den enskildes krav på rättssäkerhet.

Även om det i lagens förarbeten stadgas att rätten till ersättning ska vara förbehållen de allra allvarligaste fallen av övergrepp och försummelser finns det inte någon närmare definition av vad som kan anses utgöra sådana kvalificerade former av vanvård, vilket i sin tur kan försvåra bedömningen av vad som ska anses utgöra relevant lika fall. Vid Ersättningsnämndens prövning är det inte heller den enskildes egen uppfattning av vad denne har varit utsatt för som ska ligga till grund för om kravet är uppfyllt. Istället ska Ersättningsnämnden utgå från lagar, forskning och sådana förhärskande idéer, som kan ha ansetts utgöra dåtida generella samhällsvärderingar.

Genomgången av gällande rättegler visar att bedömningen av om vanvården ska anses ha varit av allvarlig art inte ska grunda sig på de ekonomiska och sociala villkor som råder i dagens samhälle. Istället är det de rådande samhällsvärderingarna vid tidpunkten när händelserna ägde rum som ska vara styrande vid prövningen.¹⁶⁴ Mellan åren 1920-1980 utvecklades samhällets syn på barnuppfostran successivt från att betrakta aga som en legitim och normal uppfostringsmetod till att ett totalförbud mot alla former av psykiskt och fysiskt våld infördes i svensk rätt år 1979. Opinionsundersökningar visar dock att kroppsliga bestraffningar i uppfostringssyfte hade börjat ifrågasättas generellt i samhället redan innan totalförbudet infördes år 1979.¹⁶⁵ Den allmänna uppfattningen om hur barn

---

¹⁶³ SOU 2011:9 s. 142 f.

¹⁶⁴ Prop. 2011/12:160 s. 21 f.

¹⁶⁵ Durrant s. 438.

bör behandlas och bemötas genomgå således stora förändringar under den tidsperiod som den nya ersättningslagen avser.

Att Ersättningsnämnden tar hänsyn till hur den allmänna synen på barnuppfostran sett ut vid olika tidpunkter medför därmed att samma typ av övergrepp riskerar att bli föremål för olika bedömningar beroende på när under perioden 1920-1980 händelserna har ägt rum. Om den påstådda vanvården hänförde sig till en tid då aga i allmänhet var socialt accepterat som uppfostringsmetod är tröskeln högre ifråga om vad som ska anses utgöra vanvård av allvarlig art enligt den nya ersättningslagen jämfört med om samma händelse hade ägt rum i samband med att totalförbudet mot aga infördes. Såsom lagen är formulerad innebär det således att lika fall inte alltid behandlas lika då det inte är händelserna i sig som ensamt är avgörande för bedömningen av om ersättning ska utgå. Den enskildes möjligheter till ersättning är istället i hög grad beroende av den tidpunkt när händelserna ifråga har ägt rum.

Det är vidare värt att notera att det föreligger stora skillnader mellan Vanvårdsutredningens förslag på vad som ska anses utgöra vanvård och hur lagens rekvisit sedermera kommit att utformas. Lagens krav på att vanvården ska vara av allvarlig art, sett ur ett tidsperspektiv, har resulterat i en definition av begreppet vanvård som är beroende av tidsandan. Vanvårdsutredningen kom istället fram till att ett barns lidande och utsatthet inte låter sig definieras av vilka synsätt som för tillfället varit förhärskande. I sitt arbete med att försöka kartlägga händelser av vanvård menade utredningen därför att en tidsobunden definition utifrån ett barnrättsbaserat perspektiv vore att föredra. Enligt denna definition ska varje avvikelser från de rättigheter som stadgas i FN:s barnkonvention anses utgöra vanvård.¹⁶⁶

I propositionen kan även stöd finnas för att inta ett barnperspektiv vid bedömningen av om vanvården ska anses ha varit av allvarlig art:

”Den omständigheten att det rör sig om barn som dessutom befunnit sig i en utsatt situation gör det särskilt viktigt med ett barnperspektiv i bedömningen av vad som utgjort övergrepp eller försummelser av allvarlig art”¹⁶⁷

Frågan är därmed om det kan anses förenligt med ett barnperspektiv att göra bedömningen av om vanvården uppnått en tillräcklig allvarlighetsgrad beroende av tidsbundna samhällsvärderingar istället för att utgå från en tidsobunden definition i enlighet med Vanvårdsutredningens förslag. Att låta en sådan definition vara styrande vid prövningen kan även vara att föredra också ur ett rättssäkerhetsperspektiv då det sannolikt skulle öka möjligheterna för materiell likabehandling. Att lika fall av vanvård skulle bedömas lika, oavsett när de ägt rum, torde därigenom även öka de faktiska möjligheterna att i det enskilda fallet uppnå ett rättvist resultat.

---

¹⁶⁶ SOU 2009:99 s. 117 ff.

¹⁶⁷ Prop. 2011/12:160 s. 21.

Av intervjun med såväl Ersättningsnämnden som med riksförbundet Samhällets styvbarn framkom att en stor del av nämndens prövning inte går ut på att bedöma om den enskilde ska anses trovärdig eller inte. Istället handlar en stor del av bedömningen om den enskildes berättelse rör sig om händelser som når upp till lagens krav på allvarlighetsgrad. Ersättningsnämnden kunde härvid konstatera att det ofta är detta rekvisit som vållar störst svårigheter vid prövningen av om den enskilde uppfyller lagens krav för ersättning. Formuleringen av detta tämligen snäva rekvisit, samt de hänsynstaganden till dåtida samhällsvärderingar som ska göras inom ramen för nämndens bedömning, har i praktiken därför kommit att leda till att många av de övergrepp eller försummelser som enskilda varit med om under tiden som omhändertagna inom den sociala barnvården likväl hamnar utanför lagens tillämpningsområde.

7.2.2 Inte alla placeringar omfattas

För att den enskilde ska omfattas av den nya ersättningslagstiftningen måste den enskilde ha varit omhändertagen och placerad på det sätt som lagen kräver, dvs. den enskilde måste ha varit omhändertagen för samhällsvård och då varit heldygnsplacerad i fosterhem eller på institution. Andra typer av vårdinsatser faller därigenom utanför lagens tillämpningsområde.¹⁶⁸

Man anförde som bärande motiv för denna avgränsning att det måste dras en gräns för samhällets ansvar ifråga om de övergrepp och försummelser som ägt rum inom den sociala barn- och ungdomsvården. I förarbetena menade man att de barn som var omhändertagna för heldygnsvård befunnit sig i en mer utsatt situation jämfört med de barn som varit föremål för andra mindre ingripande vårdinsatser.¹⁶⁹ Den vanvård som ägt rum i samband med heldygnsplaceringar ansågs röra sig om situationer där samhället övertagit ansvaret för barnet ifråga om dess uppväxt och omsorg. Förekomsten av vanvård i dessa fall fick därför anses bero på brister i detta ansvar för vilket samhället därmed ska lastas för.¹⁷⁰

Kravet på att omhändertagandet och placeringen ska ha skett inom ramen för den sociala barnvården innebär att bland annat privatplaceringar inte uppfyller lagens krav i detta hänseende. Därmed omfattar inte rätten till ersättning de barn som blev placerade av sina föräldrar hos exempelvis släktingar eller vänner. Vidare får detta till följd att inte heller de finska krigsbarn som Sverige mottog under andra världskriget, och vilka placerades i svenska familjer genom olika hjälporganisationers försorg, är berättigade till ersättning. Även om de finska krigsbarnen i formell betydelse var privatplacerade kan emellertid staten i flera avseende anses ha varit engagerad även i placeringen av dessa barn.¹⁷¹ Man har dock härpå

---

¹⁶⁸ Prop. 2011/12:160 s. 15.

¹⁶⁹ Prop. 2011/12:160 s. 15.

¹⁷⁰ SOU 2011:9 s. 149.

¹⁷¹ SOU 2011:61 s. 81.

menat att samhället, ifråga om olika typer av privata placeringar, inte kan anses ha påtagit sig samma ansvar som i de fall där omhändertagandet skedde genom de sociala myndigheternas försorg. I dessa fall överlät vårdnadshavarna istället frivilligt föräldrarollen till någon utomstående utan att någon inblandning skedde ifrån de sociala myndigheterna.¹⁷²

Det framgick av intervjun med Ersättningsnämnden att olika typer av privata placeringar var vanligt förekommande mellan åren 1930 och 1950, dvs. under en stor del av den tidsperiod som lagen avser. Vidare uppgav nämnden att omständigheten att den enskilde varit placerad i privat regi ofta utgör en anledning till varför en ansökan avslås. Detta erhåller stöd av den granskning som riksförbundet Samhällets styvbarn gjort av de 80 beslut som Ersättningsnämnden fattat under augusti och september 2013 av vilka 29 procent var avslag på grund av att det i dessa fall rört sig om privatplaceringar. Det förhållandevis snäva sätt på vilket lagens rekvisit har utformats kan därmed ha fått till följd att många, som varit utsatta för vanvård och övergrepp, nekas en möjlighet att erhålla ersättning trots att lagens rekvisit mycket väl kan vara uppfyllda i övrigt.

Den fråga som kan ställas är om en skillnad i formellt hänseende beträffande sättet den enskilde blev omhändertagen och placerad på ska leda till att i övrigt materiellt lika fall ifråga om ersättningslagens tillämplighet ändå blir föremål för olika bedömningar. De sociala myndigheterna hade visserligen ett mer långtgående ansvar för de barn som, många gånger tvångsvis, omhändertagits och placerats för dygnsvård inom ramen för den sociala barnvården. Kommunen hade emellertid under hela 1900-talet ett tillsynsansvar även för de privata placeringarna och det gjordes ingen åtskillnad på privata och formella fosterhemsplaceringar i de lagar som reglerade frågan kring fosterbarns vård.¹⁷³ Det torde därför inte kunna uteslutas att även förekomsten av vanvård i dessa fall skulle kunna anses ha uppkommit till följd av att ansvarig myndighet inte fullgjort sitt tillsynsansvar på ett korrekt sätt. Med anledning av detta kan det ifrågasättas om inte även sådana brister i tillsynsansvaret ska anses kunna grunda en rätt till ersättning.

7.2.3 Svårt att uppnå kravet på samband mellan övergrepp och samhällsvård

Lagens krav på ett nära samband innebär att händelser, som förvisso kan anses utgöra vanvård i lagens mening, inte kan ge den enskilde rätt till ersättning om händelserna saknar samband med samhällsvården. Inte heller händelser som inte kan anses hänförliga till någon brist i vården av barnet kan berättiga till ersättning även om Ersättningsnämnden bedömer att händelserna i och för sig har ett samband med det fosterhem eller institution

---

¹⁷² Prop. 2011/12:160 s. 16.

¹⁷³ SOU 2011:61 s. 78 f.

som barnet vistades på under den aktuella tiden. Kravet på samband mellan övergreppen och vården anses dock i regel uppfyllt om normal omsorg från fosterhemmets eller institutionens sida hade kunnat förhindra att övergreppen ägde rum.¹⁷⁴ Även övergrepp som begåtts av andra än fosterföräldrarna eller personalen på institutionen kan således berättiga den enskilde till ersättning, exempelvis om övergreppen begåtts av fosterföräldrarnas biologiska barn eller av andra omhändertagna barn på institutionen.¹⁷⁵

Vidare anförs dock i propositionen att:

”Om t.ex. fosterföräldrarna tagit det ansvar som normalt kan förväntas men barnet ändå utsatts för övergrepp eller försummelser utan deras vetskap av t.ex. en släkting eller en anlitad hantverkare kan det däremot inte anses ha skett i samband med vården”¹⁷⁶

Det anses således inte föreligga ett nära samband mellan vanvården och samhällets omhändertagande om det inte går att visa att fosterföräldrarna eller personalen vid institutionen hade vetskap om övergreppen och således underlåtit att ingripa för att skydda barnet. Denna omständighet kan därmed anses återspegla rekvisitets snäva utformning, vilket gör att det i praktiken blir svårt för den enskilde att uppnå lagens krav på samband mellan samhällsvården och de övergrepp som denne utsattes för.

I en skrivelse av den 13 november 2013 till barn- och äldreministern Maria Larsson och övriga ledamöter i riksdagens socialutskott har kritik framförts om att stadgandet i propositionen innebär att det därigenom anläggs ett vuxenperspektiv på bedömningen av rätten till ersättning då det i praktiken torde krävas att de vuxna känt till övergreppen. Genom ett krav på vetskap innebär det även att man bortser från det faktiska ansvar som vilat på de vuxna, och i förlängningen på samhället, ifråga om att skydda barnet och skapa så goda uppväxtvillkor som möjligt.¹⁷⁷

Vidare kan bedömningen av vad de ansvariga vuxna ska anses ha haft för vetskap bli en prövning av högst subjektiv karaktär då det ofta saknas stödbevisning och därför i praktiken ofta torde handla om situationer där ord står mot ord. Prövningen av två till synes lika fall av försummelser och övergrepp kan därmed resultera i olika utfall beroende på vad Ersättningsnämnden anser om vad de vuxna har känt till ifråga om den vanvård som pågick, vilket inte kan anses förenligt med den enskildes krav på rättssäkerhet.

Kravet på vetskap torde slutligen även kunna medföra att det blir svårare att möta lagens krav på samband i de fall då övergreppen begåtts av någon

---

¹⁷⁴ Prop. 2011/12:160 s. 19 f.

¹⁷⁵ SOU 2011:9 s. 152.

¹⁷⁶ Prop. 2011/12:160 s. 20.

¹⁷⁷ Skrivelse till socialutskottet 2013-11-13.

annan än de i vården ansvariga vuxna, exempelvis en släkting eller en anlitad hantverkare, såsom det anges i förarbetena.¹⁷⁸ Ett motsvarande krav föreligger inte, låt vara av naturliga skäl, i de fall då det är personalen på institutionen eller fosterföräldrarna själva som har begått övergreppen. Då det i en del fall således föreligger ett krav på vetskap kan detta därmed innebära att tröskeln för att uppnå kravet på samband kan bli olika hög beroende på vilka som gjort sig skyldiga till vanvården. Om prövningen istället skulle utgå ifrån att fosterföräldrarna eller institutionspersonalen haft ett ovillkorligt ansvar för barnet oberoende av vetskap skulle detta kunna bidra till en mer rättssäker rättstillämpning vilket också skulle öka sannolikheten för att lika fall behandlas lika. Resultatet skulle därigenom bli mer materiellt rättvist.

7.2.4 Enbart händelser mellan åren 1920 och 1980

Lagen syftar huvudsakligen till att utgöra ett erkännande och en ursäkt från statens sida till de som utsatts för allvarliga övergrepp och försummelser. Emellertid omfattas enbart händelser som ägt rum under tidsperioden 1920-1980.¹⁷⁹ Detta medför att det kan finnas ett flertal fall som riskerar att falla utanför lagens tillämpningsområde samtidigt som händelserna kan vara preskriberade enligt övrig lagstiftning.

I Vanvårdsutredningens slutrapport konstaterades det att, av totalt 866 intervjuer som legat till grund för utredningens redovisning av övergrepp och försummelser, det fanns 94 intervjuer med personer som var födda 1970 och senare. I dessa fall hade samtliga utsatts för vanvård som ägt rum efter år 1980. Till följd av de många fall av vanvård som visat sig äga rum efter år 1980 kom Vanvårdsutredningen därför att föreslå att det inte borde finnas en sådan tidsgräns som den nya lagen sedermera kommit att innehålla. Istället anfördes att gränsen borde dras vid de fall av vanvård som ägt rum så pass nyligen att de faller inom ramen för åtal.¹⁸⁰

Det sätt på vilket den nya ersättningslagens rekvisit har utformats innebär således att en stor grupp som utsatts för vanvård likafullt riskerar att uteslutas från rätten till ersättning och den möjlighet till upprättelse som denna innebär. Det kan därför ifrågasättas om denna rätt till ersättning och en ursäkt från samhällets sida, som den nya lagstiftningen syftar till att garantera alla dem som utsatts för försummelser och övergrepp inom den sociala barnvården, kan anses motsvaras av lagens praktiska tillämpning. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv kan det därför vara att föredra att, i enlighet med Vanvårdsutredningens förslag, inte låta en avgränsning i tiden vara

---

¹⁷⁸ Prop. 2011/12:160 s. 20.

¹⁷⁹ 1 § lag (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall.

¹⁸⁰ SOU 2011:61 s. 68.

avgörande för beslutet om den enskilde ska beviljas ersättning. I högre utsträckning skulle därmed lika fall av övergrepp och försummelser få samma möjligheter ifråga om kompensation för vad de utsatts för.

Inom straffrätten krävs det att den tilltalades skuld är ställd bortom rimligt tvivel för att denne ska kunna fällas till ansvar. Det ställs således väsentligt högre krav i straffrätten ifråga om den bevisning som presenteras till styrkande av målsägandens utsaga för att denna ska kunna ligga till grund för en fällande dom, jämfört med vad som krävs enligt den nya ersättningslagen för att ersättning ska kunna utgå. Det högre beviskrav som uppställs inom straffrätten kan därför göra det problematiskt att i denna typ av ärende dra gränsen vid de händelser som istället kan anses utgöra grund för åtal. Frågan är därmed vilka möjligheter den enskilde i praktiken skulle ha att få upprättelse inom ramen för en brottmålsprocess. Då vanvård, som har ägt rum efter år 1980 exkluderas, innebär det således att händelser som ägt rum senare riskerar att hamna i ett rättsosäkert läge. I dessa fall blir det därmed betydligt svårare för den enskilde att erhålla kompensation med stöd av något regelverk överhuvudtaget (se avsnitt 7.3.2).

7.3 Bevisprövningen

7.3.1 Beviskravens överensstämmelse med den enskildes krav på rättssäkerhet

Efter genomgången av de krav som den nya ersättningslagen uppställer i bevishänseende (avsnitt fem) samt studien av hur dessa sedermera har kommit att tillämpas i praktiken (avsnitt sex) kan det konstateras att lagens bevisprövning sammantaget inte kan anses vålla några problem ifråga om den enskildes möjligheter att erhålla ersättning enligt den nya lagstiftningen.

Man kunde redan på ett tidigt stadium konstatera, genom de utredningar som föregick den nya ersättningslagens ikraftträdande, att det skulle kunna föreligga bevissvårigheter i denna typ av ärenden. Detta har sedermera resulterat i att den enskilde som regel inte har några svårigheter att nå upp till det jämförelsevis låga beviskravet ifråga om den vanvård som denne gör gällande.

I den praktiska tillämpningen av lagen har vidare hänsyn tagits till i vilken utsträckning bevisning, som kan stödja den enskildes berättelse, faktiskt finns att tillgå. Exempelvis har det krav på stödbevisning som uppställs i förarbetena kommit att mildras vad avser den enskildes påståenden om vanvård. I de fall den enskilde inte åberopar någon stödbevisning finns det emellertid ett indirekt krav på att muntlig förhandling ska hållas då det inte räcker med enbart en skriftlig redogörelse i ansökan för att

Ersättningsnämnden ska kunna pröva ärendet. Vid den muntliga förhandlingen utgår nämnden dock ifrån att den enskilde är trovärdig.

Inför den nya ersättningslagens ikraftträdande förutsågs dock inte att det som skulle komma att föranleda bevissvårigheter istället skulle kunna komma att handla om att visa att den enskilde varit omhändertagen och placerad på det sätt som lagen kräver. Exempelvis kan den dokumentation och det aktmaterial som finns i olika myndighetsarkiv vara bristfällig. De argument som framfördes i förarbetena angående beviskravets höjd i detta avseende motsvaras därför inte alltid av hur det i praktiken ofta kan förhålla sig ifråga om möjligheterna för den enskilde att frambringa bevisning. I den praktiska tillämpningen ställs dock inte något krav på den enskilde att kunna presentera något formellt myndighetsbeslut utan det räcker med mer indirekta uppgifter som kan styrka att denne varit omhändertagen och placerad i lagens mening.

Formuleringen av det sänkta beviskravet avseende den enskildes påståenden om vanvård, tillsammans med hur kraven på bevisning till styrkande av den enskildes berättelse praktiskt kommit att tillämpas, innebär att kraven på bevisning lagts på en inte alltför hög nivå. Detta kan därigenom anses öka den enskildes möjligheter att beviljas ersättning. Ifråga om omständigheten att den enskilde varit omhändertagen och placerad i lagens mening föreligger visserligen inte någon bevislättning i jämförelse med de krav som i allmänhet uppställs i tvistemål. Möjligheterna för den enskilde att nå upp till beviskravet i detta avseende kan emellertid ändå anses ha ökat genom att kravet på bevisning i viss utsträckning har kommit att anpassas efter hur det i allmänhet faktiskt kan förhålla sig i det enskilda fallet.

Detta förhållningssätt till olika frågor kring bevisning bidrar därmed till att den nya ersättningslagen sammantaget kan anses tillgodose den enskildes intresse att på ett rimligt sätt kunna tillvarata sina möjligheter till ersättning. I detta avseende kan den nya ersättningslagen därför i huvudsak anses tillfredsställande ur ett rättssäkerhetsperspektiv.

7.3.2 Bevisproblematik i förhållande till normala ersättningsrättsliga principer

Huvudregeln i allmänna skadeståndsmål är, såsom beskrivits ovan (avsnitt fem), att den enskilde ska kunna *styrka* att förutsättningarna för skadeståndsskyldighet är uppfyllda.¹⁸¹ Enligt den nya ersättningslagen räcker det dock enbart med att den enskilde gör det *antagligt* att denne utsatts för vanvård under tiden som denne var omhändertagen och placerad inom den sociala barnavården.¹⁸²

---

¹⁸¹ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 81 f.

¹⁸² 1 § lag (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall.

Skillnaden i beviskravens formulering beroende på regelverk innebär att det inte ställs lika höga krav i bevishänseende ifråga om de påståenden om vanvård som den enskilde gör gällande om denne omfattas av den nya ersättningslagen, jämfört med vad som torde krävas om ersättningsanspråket istället skulle ha grundats på den allmänna skadeståndsrätten. Den nya ställer inte heller något krav på stödbevisning utan det räcker i allmänhet med den enskildes egen utsaga för att den enskilde ska kunna nå upp till det jämförelsevis sänkta beviskravet. Vid prövningen enligt den nya ersättningslagen har den enskilde inte heller någon motpart som skulle kunna presentera bevisning till styrkande av att det förhåller sig på ett annat sätt än vad den enskilde påstår. I flera avseenden kan således bevisprövningen i den nya ersättningslagstiftningen anses innebära avsteg i mildrande riktning från vad som kan anses utgöra normala ersättningsrättsliga principer.

Även om det i allmänhet inte vållar några större svårigheter för den enskilde att uppfylla de krav på bevisning som den nya ersättningslagen uppställer är det dock en stor del av ansökningarna om ersättning som idag avslås till följd av att några av lagens övriga rekvisit, exempelvis vad avser kravet på samband eller att vanvården ska vara av en viss allvarlighetsgrad, inte är uppfyllda. Anses den enskilde inte omfattas av den nya lagen kommer mycket högre krav att ställas i bevishänseende för att den enskilde ska nå framgång med sitt ersättningsanspråk med stöd av den allmänna skadeståndsrätten. Den bevisning, som skulle ha bedömts som tillfredsställande vid bedömningen enligt den nya ersättningslagen, riskerar således att inte nå upp till de krav på bevisning som gäller inom ramen för en prövning enligt skadeståndslagen. Till följd av de olika krav som således ställs på bevisning kan lika fall av övergrepp och försummelser därigenom komma att bedömas olika beroende på vilka regler den enskilde har möjlighet att stödja sig på. Den nya ersättningslagen kan därmed anses utgöra en positiv särbehandling av dem som omfattas av lagens tillämpningsområde då dessa i allmänhet torde ha större möjligheter att erhålla kompensation än övriga skadelidande.

Även om bevisprövningen och formuleringen av beviskraven i den nya ersättningslagen i stor utsträckning kan anses tillgodose den enskildes intresse av rättssäkerhet om man enbart ser till tillämpningen av den nya lagen för sig, kan problem således ändå uppstå i förhållande till de krav ifråga om bevisning som uppställs enligt i övrigt gällande skadeståndsrättsliga regler.

8 Avslutande reflektioner

8.1 Allmänt

I detta avsnitt följer några avslutande reflektioner kring den nya ersättningslagens utformning med utgångspunkt i analysen av om lagen kan anses tillgodose den enskildes krav på rättssäkerhet (avsnitt sju). Vidare diskuteras även risken för att den enskilde inte kan tillerkännas ersättning enligt något regelverk överhuvudtaget och därigenom kan anses hamna mellan stolarna.

8.2 Bevissvårigheter – en illusion

För det första kan det konstateras genom analysen att man i den nya ersättningslagen, med utgångspunkt i den enskildes krav på rättsäkerhet, har tagit hänsyn till risken för bevissvårigheter redan i ett tidigt skede i lagstiftningsarbetet. Detta har resulterat i att lagens beviskrav avseende den enskildes påståenden om vanvård är mycket lägre i jämförelse med vad som kan anses krävas enligt den allmänna skadeståndsrätten. De krav som uppställs vid bevisprövningen kan därtill anses ha mildrats ytterligare genom lagens praktiska tillämpning. Detta medför att den eventuella problematik som ändå skulle kunna uppkomma med hänsyn till vad som stadgas i lagens förarbeten, bland annat avseende omständigheten att den enskilde måste kunna styrka att denne omhändertagits i lagens mening, förblir enbart teoretiska problem. Bevisprövningens utformning, tillsammans med det sätt på vilket lagen därefter har kommit att tillämpas i praktiken, resulterar således i att den enskilde i princip alltid lyckas möta de krav som lagen uppställer i bevishänseende.

Kraven har således i viss mån kommit att anpassas efter bland annat hur stora den enskildes faktiska möjligheter i allmänhet är att frambringa bevisning. Ersättningsnämnden kan därför anses ge uttryck för ett pragmatiskt förhållningssätt vad gäller frågor kring bevisning. Man kan säga att lagen skulle ha riskerat att förlora mycket av sitt symbolvärde om det hade varit alltför svårt för den enskilde att nå upp till kravet på bevisning i den meningen att det måste ha ansetts som betydelsefullt för lagstiftaren att ge upprättelse till dem som utsatts för övergrepp under tiden de befann sig i samhällets vård.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att det inte främst är till följd av brister i bevishänseende som så många ansökningar om ersättning idag får

avslag. Den bild av lagen som målats upp i media om att beviljandet av ersättning ytterst handlar om vad den enskilde lyckas bevisa kan därmed anses felaktig. Istället är det i förhållande till den allmänna skadeståndsrätten som en viss problematik i bevishänseende kan anses uppkomma då lagens bevisprövning således kommit att innebära avsteg från vad som stadgas enligt normala ersättningsrättsliga principer.

8.3 Snäva rekvisit – ett rättssäkerhetsproblem

För det andra kan det konstateras att det snäva sätt på vilket lagens rekvisit har utformats till att många av de som utsatts för vanvård likväl riskerar att hamna utanför lagens tillämpningsområde. Detta trots att den nya ersättningslagens bevisprövning kan anses generös ifråga om såväl dess formulering som dess tillämpning i förhållande till allmänna skadeståndsrättsliga regler. Frågan är därför om det kan anses spela någon roll att lagen uppställer förhållandevis låga krav på bevisning när rekvisiten har kommit att få en så pass snäv utformning att detta leder till att nära hälften får avslag på sina ansökningar om ersättning.

Lagens formulering kan därmed sammantaget göra att det är tveksamt om den nya lagen verkligen kan anses bereda upprättelse till dem som fått sin barndom stulen till följd av de övergrepp och försummelser som de utsattes för under sin tid som omhändertagna genom samhällets försorg. Istället kan lagen riskera att ses som att samhället än en gång sviker de som drabbats då dess snäva tillämpningsområde kan uppfattas som en motvillighet från statens sida ifråga om att bevilja ersättning.

Det måste dock samtidigt beaktas, med hänsyn till att det rör sig om en extraordinär form av ersättning, att även en alltför generös formulering av rekvisiten skulle riskera att urholka lagens symbolvärde för det fall att även mindre allvarliga händelser också skulle anses berättiga till ersättning. Klart är också att den nya ersättningslagen syftar till att utgöra ett undantag från den allmänna skadeståndsrätten. Detta har gjort det nödvändigt vid lagens utformning att markera att denna lagstiftning inte syftar till att skapa ett regelverk avsett att tillämpas parallellt med den allmänna skadeståndsrätten.

En alltför restriktiv syn på beviljandet av ersättning skulle således helt kunna frånta lagens dess karaktär av en ursäkt och ett erkännande. Lagens kompensatoriska syfte för de, som utsatts för övergrepp och försummelser i samhällets vård, skulle samtidigt kanske inte tydligt framgå om rekvisiten var för allmänt hållna. Det är således flera viktiga aspekter som måste beaktas och vägas mot varandra för att en särskild statlig ersättning av detta slag ska få önskad effekt.

Analysen ovan av lagen utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv definierade rättssäkerhetsbegreppet som ett krav på materiell likabehandling samt som de faktiska möjligheterna att i det enskilda fallet nå ett rättvist resultat. Vid en granskning av om den nya ersättningslagen ska anses tillfredsställande ur rättssäkerhetssynpunkt är det dock viktigt att beakta att även andra definitioner än ovan nämnda också kan anses rymmas i begreppet rättssäkerhet. Ett exempel på detta är den hänsyn som ska tas till rådande samhällsvärderingar vid olika tidpunkter vid bedömningen av vad som ska anses utgöra vanvård av allvarlig art. Det kan anses dåligt överensstämmande med den enskildes intresse av rättssäkerhet i betydelsen av materiell likabehandling om två, i materiellt hänseende, lika händelser ändå kan bli föremål för olika bedömningar.

Det skulle dock kunna anses problematiskt i förhållande till andra definitioner av begreppet rättssäkerhet om man vid bedömningen av om en händelse ska anses utgöra vanvård av allvarlig art använder sig av en, i likhet med Vanvårdsutredningen förespråkade, tidsobunden definition som inte tar hänsyn till dåtida samhällsvärderingar. Exempelvis kan rättssäkerhet också definieras som ett förbud mot retroaktiv lagstiftning vilket innebär att ingen får straffas för en handling som inte var förbjuden vid tidpunkten när den ägde rum.¹⁸³ Även om denna princip i huvudsak aktualiseras i samband med strafftillämpning skulle i huvudsak samma argument möjligtvis även kunna göras gällande i detta sammanhang. Det rör sig visserligen inte om ett straffrättsligt ansvar. Det skulle dock även här kunna bära emot att en händelse som inte var förbjuden vid tiden för när denna ägde rum, utan tvärtom kunde förespråkas såväl i lag som av barnavårdsnämnd, i efterhand skulle anses utgöra skadestandsgrundande handlingar.

En prövning, där hänsyn inte skulle tas till rådande samhällsvärderingar under olika tidsperioder, skulle således även kunna anses resultera i en viss rättsosäkerhet. Beroende på hur man väljer att definiera begreppet rättssäkerhet kan en granskning således ge upphov till olika utfall. Lagens formulering kan därigenom även anses aktualisera en del svåra avvägningsfrågor mellan olika viktiga intressen.

Det är emellertid staten som i praktiken kan anses utgöra den enskildes motpart vid prövningen enligt den nya ersättningslagen. Prövningen syftar således inte till att ställa någon enskild person till svars för några handlingar. Med anledning av detta kan intresset av att de tidigare vanvårdade erhåller ekonomisk kompensation därmed anses väga tyngre än eventuella konflikter som kan uppstå i förhållande till andra definitioner av begreppet rättssäkerhet. Sammantaget måste rekvisitens snäva utformning därigenom anses innebära en inskränkning av principen om materiell likabehandling och de faktiska möjligheterna att i ett enskilt fall nå ett rättvist resultat.

---

¹⁸³ Se exempelvis 2 kap 10 § RF.

8.4 Risken att den enskilde hamnar mellan stolarna

För det tredje kan det noteras att ett av skälen bakom införandet av den nya ersättningslagen var att man ansåg att de som utsatts för vanvård som fosterhemsplacerade generellt saknade möjligheter att erhålla ersättning med stöd av den allmänna skadeståndsrätten, bland annat till följd av att ersättningskraven ofta preskriberats samt att det många gånger skulle bli svårt för den enskilde att styrka vanvård som ägt rum för länge sedan. Såsom den nya ersättningslagens rekvisit har utformats innebär dock detta att en stor grupp av dem som utsatts för vanvård ändå riskerar att falla utanför den nya lagstiftningens tillämpningsområde. Anses den enskildes ersättningsanspråk inte omfattas av den nya ersättningslagen kan denne dock samtidigt även sakna möjligheter att åberopa den allmänna skadeståndsrätten till stöd för sin talan till följd av det högre beviskrav som normalt tillämpas inom den allmänna skadeståndsrätten. Den enskilde löper också risk för att ärendet preskriberas. Trots att särskild lagstiftning har införts för att ge dem som utsattes för vanvård inom den sociala barnvården möjlighet till ersättning riskerar dessa således att hamna mellan stolarna genom att de inte kan tillerkännas ersättning varken med stöd av den nya ersättningslagen eller med stöd av något annat regelverk.

Den allmänna skadeståndsrätten tillåter emellertid även bevislättnader om en generell bevisproblematik kan anses föreligga, dvs. när det i ett visst avseende kan vara svårt för parten att möta de krav på bevisning som normalt ställs i civilmål. Ett exempel på detta är att det ifråga om kravet på adekvat kausalitet mellan ansvarsgrundande handling och skada räcker det med att visa det är *klart mera sannolikt* att sådant samband föreligger om händelseförloppet är svårbedömt och komplicerat. Vidare föreligger även en lättnad i bevishänseende i situationer rörande myndighetsutövning då det i dessa fall inte ställs samma krav på den enskilde att visa på att vållande föreligger för att skadeståndsansvar ska kunna utkrävas. Frågan är därmed om det inte finns utrymme för den enskilde att erhålla ersättning även enligt den allmänna skadeståndsrätten i de fall som inte är preskriberade.

Risken för den enskilde att hamna mellan stolarna skulle således kunna minska om även den allmänna skadeståndsrätten kan anses innehålla en möjlighet för den enskilde att erhålla ersättning. En fråga som därmed aktualiseras är om en särskild ersättningslag i så fall hade varit nödvändig för att tillförsäkra de som utsatts för vanvård en rätt till ersättning. Till följd av reglerna om preskription blir detta resonemang dock hypotetiskt då rådande preskriptionsfrister skulle ha hindrat ett beviljande av ersättning i många av de fall som idag faller inom den nya ersättningslagens tillämpningsområde. Oberoende av den allmänna skadeståndsrättens regler kan därför den nya ersättningslagen ändå anses tjäna sitt syfte varför en utvidgning av lagens tillämpningsområde i form av mindre snäva rekvisit kan anses nödvändig.

8.5 Avslutande kommentar

Införandet av den nya ersättningslagen måste anses fylla en viktig funktion som ett erkännande och en ursäkt för de övergrepp och försummelser som så många barn utsattes för inom ramen för den sociala barnvården. En slutsats som kan dras från intervjustudien (avsnitt sex) är att den jämförelse, som görs mellan den praktiska tillämpningen av ersättningslagen och den tillämpningsproblematik som anges i förarbetena, visar att det inte går att förutse alla konsekvenser som kan uppstå ur rättssäkerhetssynpunkt. Detta visar i sin tur på vikten av att göra tillämpningsstudier då lagstiftaren därigenom kan göras uppmärksam på de praktiska problem som en nyinförd lagstiftning sedermera kan ge upphov till.

Såsom påvisats i denna framställning kan det utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv ifrågasättas om lagen, med hänsyn till dess syfte, har kommit att bli optimalt utformad. Det kan dock samtidigt konstateras att en ersättningslagstiftning av detta slag, som avser att endast ta sikte på specifika händelser under en begränsad tidsperiod, aktualiserar många svåra avvägningsfrågor mellan olika viktiga intressen. Det torde därför även vara oundvikligt att vissa hamnar utanför lagens tillämpningsområde, oavsett hur lagen skulle ha formulerats.

Bilaga A

Frågor till intervju med Ersättningsnämnden

1. Hur ser Ni på beviskravet i den nya ersättningslagen jämfört med det som annars tillämpas i skadeståndsmål, dvs. att en viss omständighet ska vara styrkt?
2. Lyckas den enskilde generellt sett nå upp till det jämförelsevis sänkta beviskravet?
3. Hur stor vikt fäster Ni vid den enskildes utsaga?
4. Vilka krav ställer Ni på stödbevisning?
5. Var brister det oftast i bevishänseende?
6. Vad beror det oftast på att en ansökan om ersättning avslås?
7. Anser Ni något vara problematiskt i bevishänseende, exempelvis vad gäller beviskravets höjd eller annars vad gäller prövningen?
8. Vad anser Ni vara bra respektive dåligt med det nuvarande regelverket? Är det något Ni skulle vilja ändra på?
9. Är det något mer Ni vill tillägga?

Bilaga B

Frågor till intervju med Riksförbundet Samhällets styvbarn

1. Hur ser Ni på beviskravet i den nya ersättningslagen jämfört med det som annars tillämpas i skadeståndsmål, dvs. att en viss omständighet måste vara styrkt?
2. Anser Ni det generellt vara lätt för den enskilde att nå upp till det sänkta beviskravet?
3. Vilka typer av bevisning brukar ni generellt åberopa vid sidan av den enskildes egen utsaga?
4. Vari anser Ni att det oftast brister i bevishänseende?
5. Anser Ni något vara problematiskt i bevishänseende, exempelvis vad gäller möjligheten att nå upp till beviskravet eller annars vad gäller prövningen?
6. Vad upplever Ni att det oftast beror på att en ansökan avslås?
7. Vad anser Ni vara bra respektive dåligt med det nuvarande regelverket? Är det något Ni skulle vilja ändra på?
8. Är det något mer Ni vill tillägga?

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Intervju med Helena Lif, enhetschef, samt Jonas Rydström, samordnare och biträdande kanslichef, Ersättningsnämnden, Stockholm, 2014-04-03.

Intervju med Benny Jacobsson, sekreterare och tidigare förbundsordförande, Riksförbundet Samhällets styvbarn, Stockholm, 2014-04-04.

Tryckta källor

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1942:20 *Angående ändring i vissa delar av lagen den 6 juni 1924 (nr 361) om samhällets barnavård och ungdomsskydd (barnavårdslag.)*

Prop. 1949:93 *Förslag till föräldrabalk.*

Prop. 1957:170 *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i strafflagen m.m.*

Prop. 1979/80:119 *Om preskriptionslag m.m.*

Prop. 1984/85:32 *Om riktlinjer för det framtida arbetet mot ekonomisk brottslighet m.m.*

Prop. 1989/90:107 *Om godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter.*

Prop. 1997/98:182 *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.*

Prop. 2002/03:53 *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.*

Prop. 2009/10:232 *Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige.*

Prop. 2011/12:160 *Ersättning av staten till personer som utsatts för övergrepp eller försummelser i samhällsvården.*

Prop. 2012/13:10 *Stärkt stöd och skydd för barn och unga.*

Statens offentliga utredningar

Betänkande och förslag angående vanartade och i sedligt afseende försummade barns behandling. Afgivet den 26 oktober 1899. Sthlm 1900 [hänvisning: Bet. II].

SOU 1926:32 *Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Andra delen: Rättegången i brottmål.*

Lagutskottets betänkande nr. 23 år 1972, *I anledning av motioner angående införande i föräldrabalken av stadgande om förbud mot aga* [hänvisning: LU 1972:23].

SOU 1974:7 *Barn och ungdomsvård. Ett betänkande av fosterbarnsutredningen.*

SOU 1974:39 *Socialvården. Mål och medel.*

SOU 1978:10 *Barnets rätt. Om förbud mot aga.*

SOU 1996:185 *Straffansvarets gränser.*

SOU 2001:18 *Barn och misshandel. En rapport om kroppslig bestraffning och annan misshandel i Sverige vid slutet av 1900-talet.*

SOU 2009:99 *Vanvård i social barnavård under 1900-talet.*

SOU 2011:9 *Barnen som samhället svek – åtgärder med anledning av övergrepp och allvarliga försummelser i samhällsvården.*

SOU 2011:61 *Vanvård i social barnavård – slutrapport.*

Myndighetsföreskrifter

Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor nr. 49, Kungl. Socialstyrelsen, 1948.

Direktiv

Dir. 2006/75 *Utredning om dokumentation och stöd till enskilda som utsatts för övergrepp och försummelser inom den sociala barnvården.*

Dir. 2010:15 *Upprättelseprocess för enskilda som utsatts för övergrepp och vanvård i den sociala barn- och ungdomsvården.*

Motioner

Motion 2013/14:So397 *Inkorporera barnkonventionen.*

Litteratur

Agell, Anders, *Familjerätt, skadeståndsrätt och annan förmögenhetsrätt: valda skrifter*, Uppsala, Iustus Förlag, 1993.

Bengtsson, Bertil., Strömbäck, Erland, *Skadeståndslagen – en kommentar*, uppl. 4:1, Stockholm, Norstedts Juridik, 2011.

Bengtsson, Bertil, Om ex gratiaersättning, I: SvJT 2009 s. 325 [hänvisning: Bengtsson, 2009].

Bengtsson, Bertil, *Problem kring en ersättningslagstiftning*, I: SvJT 2013 s. 289.

Bergenlöv, Eva, *Drabbade barn. Aga och barnmisshandel i Sverige från reformationen till nutid*, Lund, Nordic Academic Press, 2009.

Bergström, Göran., Boréus, Kristina, *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, uppl. 3, Lund, Studentlitteratur, 2012.

Bolding, Per Olof, *Går det att bevisa? Perspektiv på domstolsprocessen*, Stockholm, Norstedts Förlag, 1989.

Bramstång, Gunnar, *Den offentliga barnavården*, Uppsala, Almqvist & Wiksell Förlag, 1978.

Dahlman, Christian, *Rätt och rättfärdigande*, uppl. 2:1, Lund, Studentlitteratur, 2010.

Dalen, Monica, *Intervju som metod*, uppl. 1, Malmö, Gleerups Utbildning AB, 2007.

Diesen, Christian., Karanikas, Mikael., Nelker, Louise., Wastesson, Mathias, *Prövning av skadestånd*, uppl. 1:1, Stockholm, Norstedts Juridik, 1999.

Diesen, Christian., Lagerqvist, Annika., Roca, Veloz, *Bevisprövning i förvaltningsmål*, uppl. 1:1, Stockholm, Norstedts Juridik, 2003.

Diesen, Christian., Lernestedt, Claes., Lindholm, Torun., Pettersson, Tove, *Likhet inför lagen*, Falun, Natur och Kultur, 2005.

Diesen, Christian., Strandberg, Magne, *Bevisprövning i tvistemål. Teori och praktik*, uppl. 1:1, Stockholm, Norstedts Juridik, 2012.

Durrant, Joan E., *Evaluating the success of Sweden's corporal punishment ban*, Child Abuse & Neglect, Vol. 23, No. 5, 1999.

- Ejvegård, Rolf, *Vetenskaplig metod*, uppl. 2, Lund, Studentlitteratur, 1996.
- Ekelöf, Per Olof., Edelstam, Henrik., Heuman, Lars, *Rättegång. Fjärde häftet*, 7 uppl., Stockholm, Norstedts Juridik, 2009.
- Hamreby, Kerstin, *Flickor och pojkar i den sociala barnvården*, Umeå, Umeå universitet, 2004.
- Hellner, Jan., Radetzki, Marcus, *Skadeståndsrätt*, uppl.8, Stockholm, Norstedts Juridik, 2010.
- Holme, Idar Magne., Solvang, Bernt Krohn, *Forskningsmetodik*, uppl. 2, Lund, Studentlitteratur, 1997.
- Kumlien, Mats, Uppfostran och straff. *Studier kring 1902 års lagstiftning om reaktioner mot ungdomsbrott*, Stockholm, Nerenius & Santérus Förlag, 1997.
- Lehrberg, Bert, *Praktisk juridisk metod*, uppl. 7:1, Uppsala, Iusté Förlag, 2014.
- Lindell, Bengt, *Civilprocessen*, uppl. 2, Uppsala, Iustus Förlag, 2003.
- Nordh, Roberth, *Praktisk process VII, Bevisrätt B: bevisbörda och beviskrav*, Uppsala, Iustus Förlag, 2011.
- Peczenik, Aleksander, *Juridikens allmänna läror*, I: SvJT 2005 s. 249.
- Runcis, Maija, *Makten över barnen. Tvångsomhändertagande av barn i Sverige 1928-1968*, Stockholm, Bokförlaget Atlas, 2007.
- Sandgren, Claes, *Om empiri och rättsvetenskap del II*, I: Juridisk tidsskrift vid Stockholms universitet, 1995/96 s. 1035 [hänvisning: Sandgren, 1995].
- Sandgren, Claes, *Om teoribildning och rättsvetenskap*, I: Juridisk tidsskrift vid Stockholms universitet, 2004/05 s. 297 [hänvisning: Sandgren, 2004].
- Sandgren, Claes, *Är rättsdogmatiken dogmatisk?*, I: Tidsskrift for Rettsvitenskap 04-05/2005 s. 648 [hänvisning: Sandgren, 2005].
- Zila, Josef, *Om rättssäkerhet*, I: SvJT 1990 s. 286.

Övrigt

<http://www.ersattningsnamnden.se/aktuellt> [hänvisning: Ersättningsnämndens hemsida] (hämtad: 2014-04-03 kl. 14.00).

<http://www.larshgustafsson.se/wp-content/uploads/2013/11/Skrivelse-till-socialutskottet-och-barn-och-%C3%A4ldre-minister-Maria-Larsson-om->

[ers%C3%A4ttningarna-till-de-vanv%C3%A5rdade-1.pdf](#) [hänvisning: Skrivelse till socialutskottet 2013-11-13] (hämtad: 2014-01-21 kl. 11.15).

<http://www.regeringen.se/sb/d/14412/a/178013> [hänvisning: Regeringens hemsida] (hämtad: 2014-02-03 kl. 17.40).

http://www.svd.se/nyheter/inrikes/vanvardade-fosterbarn-far-ersattning_6510274.svd [hänvisning: Svenska Dagbladet] (hämtad: 2014-01-25 kl. 16.55).

Rättsfallsförteckning

NJA 1960 s. 330

NJA 1966 s. 497

NJA 1967 s. 591

NJA 1968 s. 205

NJA 1977 s. 176

NJA 1977 s. 281

NJA 1981 s. 622

NJA 1984 s. 501

NJA 1986 s. 470

NJA 1991 s. 625

NJA 1993 s. 764

NJA 2006 s. 721